

Προπτυχιακή Εργασία

Νικητάκη Σοφία

Οι Εκλογές στην Ελλάδα από το 1844 έως το 1900

Μάθημα : Συνταγματικό Δίκαιο
Εξάμηνο : Α'
Καθηγητής : Αν.Δημητρόπουλος

ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΑΠΟ ΤΟ 1844 ΕΩΣ ΤΟ 1900

Όνοματεπώνυμο : Νικητάκη Σοφία
Αριθ.Μητρώου : 1340200400597 Εξάμηνο : Α'
Τηλέφωνο : 2106395019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.

Εισαγωγή

Η Εθνοσυνέλευση

Διαδικασίες Εθνοσυνέλευσης

Η Σύμβαση και η Ψήφιση του Συντάγματος

Ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων

Πολιτικές Τάσεις και Συνασπισμοί

Το Σύνταγμα του 1844 και ο Εκλογικός Νόμος

Ο Κοινοβουλευτισμός

Το Σύστημα στην Ελλάδα

Η Κυβέρνηση Μαυροκορδάτου

Η Κυβέρνηση Κωλέττη

Η Κυβέρνηση Κίτσου Τζαβέλλα

Η Κυβέρνηση Γεωργίου Κουντουριώτη

Η Κυβέρνηση Κων.Κανάρη και Αντ.Κριεζή

Η Κυβέρνηση Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου

Η Κυβέρνηση Δημητρίου Βούλγαρη

Η Κυβέρνηση Αθανάσιου Μιαούλη

Ανάθεση σχηματισμού κυβέρνησης στον Κανάρη κ' ματαιώσή της

Η Κυβέρνηση Γενναίου Κολοκοτρώνη

Η Μεσοβασιλεία 12 Οκτ. 1862 – 18 Οκτ. 1863

Η έξωση του Όθωνα

Προσωρινή Κυβέρνηση
Επανεκλογή της προσωρινή κυβέρνησης από τη Συνέλευση
Η εκλογή του Γεωργίου ως βασιλιά των Ελλήνων
Πτώση κυβέρνησης Ζ.Βάλβη – κυβέρνηση Δ.Κυριακού
Πρώτη περίοδος βασιλείας Γεωργίου Α΄ 1863-1881
Σύνταγμα 1864
Η Κυβέρνηση Αλέξανδρου Κουμουνδούρου
Οι πρώτες Εκλογές μετά την ψήφιση του Συντάγματος
Η ανατροπή του Αλ.Κουμουνδούρου
Συμμαχική Κυβέρνηση
Νέα Κυβέρνηση Μπενιζέλου Ρούφου
Συντροφική Κυβέρνηση
Η Κυβέρνηση Αλεξ.Κουμουδούρου
Βραχύβια κυβέρνηση Μωραιτίνη- κυβέρνηση Βούλγαρη
Η Κυβέρνηση Θρ.Ζαίμη
Οι εκλογές του 1869
Η Βουλή του 1875
Η Βουλή του 1879
Η ανορθωτική προσπάθεια του Χ.Τρικούπη 1882-1895
Οι εκλογές του Δεκεμβρίου 1881
Οι εκλογές του Απριλίου 1885
Η Κυβέρνηση Θεοδ.Δηλιγιάννη
Η Κυβέρνηση Τρικούπη 1886-1890
Κυβερνήσεις Δηλιγιάννη, Κωνσταντόπουλου, Τρικούπη, Σωτηρόπουλου 1890- 1893
Η τελευταία κυβέρνηση Τρικούπη
Οι εκλογές 1895
Οι πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα από το 1895 έως το 1900
Η Κυβέρνηση Αλ.Ζαίμη
Η Κυβέρνηση Γεωργίου Θεοτόκη
Συμπέρασμα
Βιβλιογραφία

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στόχος της εργασίας αυτής με ονομασία «Οι εκλογές στην Ελλάδα από το 1844 έως το 1900» είναι γενικά η παρουσίαση και καταγραφή του πολιτικού κλίμα-τος της περιόδου και ειδικά η βαθύτερη εξέταση των πολιτικών κινήσεων και της σημασίας τους.

Βασικά χαρακτηριστικά της εποχής ήταν τα ακόλουθα:

α. Η αποχή των ηρώων του 1821 από την πολιτική ζωή της χώρας και

η άσχημη αντιμετώπισή τους από το κράτος. Το γεγονός αυτό είχε προκαλέσει την έντονη δυσαρέσκεια μεγάλης μερίδας του λαού. Ας μην παραλειφθεί ότι ο θάνατος του Θ.Κολοκοτρώνη και του Μακρυγιάννη αποτέλεσαν δύο από τα σημαντικότερα γεγονότα της περιόδου.

β. Η προσπάθεια ορισμένων λογίων με μηδαμινή κατά τους μελετητές συμμετοχή στον απελευθερωτικό αγώνα, να ηγηθούν στην πολιτική ζωή όπως για παράδειγμα έκανε ο Ι.Κωλέττης.

γ. Η φύση της νομοθετικής συγκρότησης που αποσκοπούσε στη σαφή εξυπηρέτηση προσωπικών συμφερόντων ορισμένων επιφανών.

δ. Τέλος ο σημαντικότερος ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων στην τροπή των πολιτικών πραγμάτων της Ελλάδας με βάση την επιρροή τους και τα εκάστοτε συμφέροντά τους.

Το χρονικό όριο που θέτει ο τίτλος της εργασίας έχει διευρυνθεί για λόγους πληρότητας και σωστότερης κατανόησης των πολιτικών συνθηκών. Έτσι συμπεριλαμβάνεται η Εθνοσυνέλευση του 1843 που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα και φυσικά οι εργασίες της. Το θέμα επιπρόσθετα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί διευρυμένο καθώς γίνεται εκτενής αναφορά στα Συντάγματα τα οποία ψηφίστηκαν κατά τη διάρκεια αυτών των 56 χρόνων που εξετάζονται. Ιδιαίτερο κεφάλαιο αποτελεί το Σύνταγμα του 1844 διότι θεωρείται το πλέον προοδευτικό της εποχής πανευρωπαϊκά. Επίσης περιλαμβάνονται προσωπικές εκτιμήσεις και χαρακτηρισμός ορισμένων πολιτικών προσώπων που σημάδεψαν με τη δράση τους το πολιτικό γίγνεσθαι της περιόδου. Η αναφορά στα παραπάνω ήταν απαραίτητη καθώς το νόημα τους είναι αλληλένδετο και αλληλοεξαρτώμενο, με αυτό των εκλογών από το 1844 έως το 1900. Η παράλειψη τους θα οδηγούσε σε νοηματικά και ιστορικά κενά με αποτέλεσμα τη σύγχυση. Για οικονομία ωστόσο έχουν παραλειφθεί πολύ σημαντικά γεγονότα της ιστορίας που διαδραματίστηκαν κατά την εξεταζόμενη περίοδο τα οποία όμως

σχετίζονται είτε λίγο είτε καθόλου με τις εκλογές π.χ. κριμαϊκός πόλεμος.
Το θέμα έχει εξετασθεί αφαιρετικά και συνθετικά με τη χρήση αξιολογών πηγών πάνω στο αντικείμενο το οποίο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : Η Εθνοσυνέλευση

1.1 Διαδικασίες Εθνοσυνέλευσης

Η Εθνοσυνέλευση που έλαβε χώρα στην Αθήνα το 1843 ξεκίνησε τις εργασίες της στις 8 Νοεμβρίου και διαλύθηκε μετά την ολοκλήρωση του έργου της στις 18 Μαρτίου του 1844.

Απαρτίστηκε αρχικά από 221 πληρεξούσιους και τελικά από 244 μετά από διόρθωση λάθους που είχε προηγηθεί στον υπολογισμό των πληρεξούσιων που δικαιούνταν ορισμένες επαρχίες. Αντιπρόσωποι στη Συνέλευση είχαν σταλεί και από περιοχές που συμμετείχαν στην επανάσταση αλλά παρέμειναν υπόδουλες π.χ. Ήπειρος . Ένας πληρεξούσιος αντιπροσώπευε τους Βουλγαροσερβοθράκες. Συνολικά αντιπροσωπεύονταν 92 εκλογικές περιφέρειες. Η έναρξη των συνεδριάσεων συνοδεύτηκε από 29 κανονιοβολισμούς και μουσικά εμβατήρια. Αρχικά πραγματοποιήθηκε δοξολογία στο Μητροπολιτικό τότε ναό της Αγίας Ειρήνης όπου εκφώνησε λόγο ο Νεοφ.Βάμβας. Ακολούθησε πανηγυρική συνεδρίαση στην αίθουσα των παλαιών ανακτόρων του Όθωνα. Στη συνέχεια έγινε αγιασμός, ορκομωσία των πληρεξούσιων, υπόδειξη του προέδρου της συνέλευσης Πανούτσου Νοταρά (καθώς ήταν ο μεγαλύτερος σε ηλικία) και του γραμματέα Σ.Κοπανίτσα. Τέλος με την άφιξη του ο Οθων στο βουλευτήριο κήρυξε την έναρξη των εργασιών και επικράτησε κλίμα ενθουσιασμού.

Στη συνεδρίαση της 19ης Νοεμβρίου εκλέχθηκε πρόεδρος ο Π.Νοταράς και αντιπρόεδροι κατά σειρά επιτυχίας οι Α.Μαυροκορδάτος , Α.Μεταξάς, Ι.Κωλέττης και Α.Λόντος.

1.2.Η Σύνταξη και η Ψήφιση του Συντάγματος

Στις 26 Νοεμβρίου καταρτίστηκε 21μελής επιτροπή για τη σύνταξη του σχεδίου Συντάγματος . Το σχέδιο ολοκληρώθηκε τέλη Δεκεμβρίου. Με βάση αυτό άρχισαν οι συζητήσεις στις 3 Ιανουαρίου 1844 και τερματίστηκαν στις 19 Φεβρουαρίου της ίδιας χρονιάς. Την ίδια μέρα ο Μαυροκορδάτος μαζί με 23 πληρεξούσιους παρέδωσε στον βασιλιά το εγκριθέν σχέδιο του Συντάγματος. Ωστόσο ο Οθων με διάγγελμα του στις 28/2 δήλωσε τη διαφωνία του σε ορισμένα σημεία. Τελικά στις 4 Μαρτίου το Σύνταγμα ψηφίστηκε στο σύνολό του και στις 5 Μαρτίου επιψηφίστηκε από 63 πληρεξούσιους. Στις 18 Μαρτίου ο βασιλιάς κήρυξε τη λήξη της Συνέλευσης και επακολούθησε δοξολογία στην Αγία Ειρήνη όπως και ο όρκος του Οθωνα ότι θα τηρούσε το Σύνταγμα της χώρας.

Πριν ακόμα πραγματοποιηθεί και ψηφιστεί το σχέδιο σύνταξης είχε αποκλειστεί το ενδεχόμενο έξωσης του Οθωνα και από τις δύο πολιτικές απόψεις που επικρατούσαν. Από τη μία πλευρά για τους μετριοπαθείς ο εμφύλιος σπαραγμός θεωρούταν δεδομένος με την έξωση του Οθωνα και τη μεσολάβηση παρατεταμένης βασιλείας. Από την άλλη πλευρά υπήρχε ο φόβος των ριζοσπαστικών ότι εξαιτίας του ρόλου τους στην επανάσταση ο βασιλιάς θα ήθελε να τους εκδικηθεί. Για το λόγο αυτό κρατούσαν στάση ενδοτική στο αίτημα να διατηρηθούν αρκετές από τις εξουσίες του στέμματος. Προέκυψε η ανάγκη συμβιβασμού των επιδιώξεων των πολιτικών κομμάτων και των εξουσιών του βασιλιά η οποία αποτέλεσε το βασικότερο άξονα γύρω από τον οποίο περιστράφηκε η όλη διαδικασία του Συντάγματος.

1.3 Ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων.

Η μη αναφορά στην επιρροή που ασκούσαν στην Ελληνική πολιτική μέσω ενός ανεπίσημου υπουργικού συμβουλίου οι Μεγάλες Δυνάμεις, Αγγλία, Γαλλία, Αυστρία θα ήταν παράληψη.

Η αποδοχή της συνταγματικής μοναρχίας ήταν απόρροια 4 παραγόντων:

α. Η αποτροπή της ριζοσπαστικοποίησης της επανάστασης.

β. Η αποφυγή των μεταξύ τους έριδων που θα προέκυπτε από την εκλογή νέου μονάρχη.

γ. Ο φόβος δημιουργίας αναρχίας και κατ'επέκταση άμβλυνση του Ανατολικού Ζητήματος.

δ. Το ότι γνώριζαν πως ούτε ο Όθωνας ούτε ο Λουδοβίκος θα δέχονταν τον περιορισμό των εξουσιών του μονάρχη.

(Ας σημειωθεί ότι η Ρωσική κυβέρνηση ανακάλεσε την εποχή εκείνη τον πρεσβευτή της στην Ελλάδα Κατακάζι. Η πράξη σήμαινε έμμεση παραδοχή της αδυναμίας της ρωσικής θέσης στην χώρα μας και ανικανότητα επίλυσης της ελληνικής κρίσης.)

1.4 Πολιτικές τάσεις και συνασπισμοί.

Η σύγκληση της Εθνοσυνέλευσης στις 8/11/1844 υπήρξε απαρχή νέων πολιτικών εξελίξεων και συνασπισμών καθώς οι πληρεξούσιοι οργανώνονταν σε τρεις ευδιάκριτες παρατάξεις.

Η πρώτη της οποίας η συνοχή βασιζόταν κυρίως στη συνεργασία των τριών αρχηγών των κομμάτων (Μεταξά, Μαυροκορδάτου, Κωλέττη) είχε συγκεντρώσει στους κόλπους της τα ονομαζόμενα μετριοπαθή στοιχεία της εθνοσυνέλευσης. Ο συνασπισμός αυτός ασκούσε τη μεγαλύτερη επιρροή στο βουλευτήριο και χαρακτηρίστηκε ανεπίσημη κυβέρνηση. Ως γραμμή πλεύσης ο συνασπισμός των τριών είχε ένα άριστα μελετημένο σχέδιο που ήταν αποτέλεσμα διαπραγματεύσεων ανάμεσα στην Αγγλία, τη Γαλλία και του Λουδοβίκου της Βαυαρίας. Η δεύτερη παράταξη αποτελούμενη από μέλη του γαλλικού κόμματος οργανώθηκε κυρίως γύρω από την προσωπικότητα του Ρ. Παλαμήδη και είχε περίπου 30 οπαδούς. Η ομάδα αυτή είχε προτάσεις που αφορούσαν ειδικά προβλήματα. Έπασχε όμως στο περιεχόμενο αυτών των προβληματισμών διότι δεν λάμβαναν υπόψη τα ευρύτερα εθνικά θέματα και συνεπώς δεν απασχολούσαν την εθνοσυνέλευση (π.χ. ζήτημα αυτοχθόνων και ετεροχθόνων). Η αδυναμία της παράταξης αποδείχθηκε το Δεκέμβριο με την παραιτήση του Παλαμήδη. Γεγονός που επιβεβαίωσε τις υποψίες για εσωτερική κρίση στο γαλλικό κόμμα και αποτέλεσε αφορμή για αμφισβητήσεις της αρχηγίας του Κωλέττη.

Τέλος η τρίτη παράταξη στελεχωνόταν από 63 πληρεξούσιους που υποστήριζαν το Μακρυγιάννη. Όσοι ήταν συσπειρωμένοι γύρω του αδυνατούσαν να προβάλουν συγκεκριμένες θέσεις και πίεζαν μόνο για θέσπιση «καλών νόμων». Το αίτημα τους αυτό φανερώνει το γενικότερο προσανατολισμό τους σχετικά με την κοινωνική δικαιοσύνη αλλά και την αδυναμία τους στην παράθεση εφαρμόσιμων προτάσεων.

1.5 Το Σύνταγμα του 1844 και ο Εκλογικός Νόμος

Τα χαρακτηριστικά του νέου συντάγματος μπορούν να συνοψιστούν στα ακόλουθα σημεία :

α. Καθιέρωνε τη μοναρχική αρχή.

β. Αναγνώριζε στο βασιλιά σημαντικότερες εξουσίες.

γ. Ίδρυε δεύτερο νομοθετικό σώμα, τη Γερουσία.

δ. Πρόβλεπε ότι οι υπουργοί ευθύνονται για τις πράξεις του βασιλιά.

ε. Όριζε ότι η δικαιοσύνη πηγάζει από το βασιλιά και ενεργείται μέσω δικαστών που έχουν οριστεί από τον ίδιο.

στ. Προσπάτε τις ατομικές ελευθερίες.

Σύνταγμα μοναρχικό, το συντηρητισμό του οποίου δεν αναιρούσαν οι αρκετές φιλελεύθερες διατάξεις που κατάφεραν να επιβάλουν τα προοδευτικότερα στοιχεία της εθνοσυνέλευσης. Με βασικό πρότυπο το γαλλικό μοναρχικό συνταγματικό χάρτη του 1830 και πολύ λιγότερο το δημοκρατικό βελγικό σύνταγμα του 1831, το σύνταγμα του 1844 συμπληρωνόταν με έναν επαναστατικό για την εποχή του εκλογικό νόμο.

Πρόκειται για τον εκλογικό νόμο τη 18ης Μαρτίου 1844 που ψήφισε η εθνοσυνέλευση της 3ης Σεπτεμβρίου και που αναγνώριζε το δικαίωμα ψήφου σε όσους :

α. Ήταν Έλληνες γεννημένοι στα σύνορα του ελληνικού βασιλείου.

β. Είχαν συμπληρώσει το 25 έτος της ηλικίας τους.

γ. Ήταν κύριοι οποιασδήποτε κινητής ή ακίνητης περιουσίας.

δ. Εξασκούσαν οποιοδήποτε επάγγελμα.

Με τον τρόπο αυτό αποκλείονταν από την εκλογική διαδικασία οι οικοσίτοι υπηρέτες και οι μαθητευόμενοι τεχνίτες (οι γυναίκες απέκτησαν δικαίωμα ψήφου τον 20ο αιώνα) . Καθιερώνοντας έτσι την καθολική και με μία σειρά άλλων διατάξεων την άμεση ψηφοφορία για την ανάδειξη της βουλής. Γενικότερα πρέπει να τονισθεί ότι ο εκλογικός νόμος του 1844 ήταν το προοδευτικότερο ίσως εκλογικό νομοθέτημα της εποχής του καθώς αποτελεί μέρος της πρώτης συστηματικής προσπάθειας εδραίωσης του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : Ο ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟΣ

2.1 Το σύστημα στην Ελλάδα

Ο τρόπος παρουσίασης της λειτουργίας του συστήματος αυτού στη χώρα μας, δημιούργησε την εντύπωση στους Έλληνες ότι συμμετείχαν και οι ίδιοι ενεργά στην εξουσία. Από τη μια πλευρά η ηγετική τάξη έβλεπε τον κοινοβουλευτισμό ως ευκαιρία για επάνοδο της στην εξουσία. Μετά το μακροχρόνιο αποκλεισμό της από αυτήν εξ'ατίας της απόλυτης μοναρχίας. Από την άλλη πλευρά για το λαό η αλλαγή δε σήμαινε πολλά. Η εισαγωγή συνταγματικού καθεστώτος δεν οδήγησε σε καμιά σημαντική διαφοροποίηση του κοινωνικού καθεστώτος. Τα πολυπληθή εργατικά στρώματα εξακολουθούσε να μαστίζει η φτώχεια. Ωστόσο ο κοινοβουλευτισμός έθεσε το λαό στο πολιτικό προσκήνιο όχι ως πρωταγωνιστή αλλά ως οπαδό. Αποτελούσε το οργανικό μέρος του συστήματος αν και στην πραγματικότητα θα χαρακτηριζόταν μάλλον ως παθητικό. Στο εκλογικό σώμα

επικρατούσε η άποψη ότι ως αντάλλαγμα για την υποστήριξη προς συγκεκριμένα πολιτικά κόμματα θα μπορούσε να υπολογίζει σε ορισμένες υλικές παραχωρήσεις. Η εισαγωγή του κοινοβουλευτισμού έφερε τα κόμματα στην επιφάνεια και εγκαινίασε μια περίοδο, κατά την οποία ήταν ελεύθερα πλέον να λειτουργήσουν κανονικά και νόμιμα και να γίνουν το μέσο για τη μερική κινητοποίηση και συνοχή σε εθνική κλίμακα. Η διάσωση των κομμάτων κατά την περίοδο της απόλυτης μοναρχίας και η επανεμφάνισή τους στη συνταγματική περίοδο μετά το 1843 αποτελεί μια από τις σημαντικότερες συνέχειες της πρώιμης ιστορίας του ελληνικού κράτους. Συνάμα, η διάσωση των κομμάτων φωτίζει και εξηγεί την αντίθεση ανάμεσα στο κράτος και στη κοινωνία και την ένταση στις σχέσεις τους που χαρακτηρίζουν την πολιτική ζωή της χώρας από την ίδρυση του κράτους.

2.2 Η κυβέρνηση Μαυροκορδάτου

Μετά τη δημοσίευση του Συντάγματος το Μάρτιο του 1844 ο Όθωνας επιθυμούσε το διορισμό κυβέρνησης που να αναλάμβανε την ευθύνη της διεξαγωγής των βουλευτικών εκλογών. Οι επιλογές του περιορίζονταν βασικά στους τρεις αρχηγούς των πολιτικών κομμάτων. Ο Μεταξάς ωστόσο συγκέντρωνε τις λιγότερες πιθανότητες καθώς ο ενεργός του ρόλος στην επανάσταση του 1843 τον καθιστούσε αντιπαθή στον βασιλιά. Έτσι ουσιαστικά απέμεινε η εκλογή του Μαυροκορδάτου ή του Κωλέττη. Ο Όθωνας θεώρησε πως θα ήταν ιδιαίτερα ωφέλιμη και αποτελεσματική – όσον αφορά την εξυπηρέτηση των συμφερόντων του – η συνεργασία των δύο πολιτικών αρχηγών στην κυβέρνηση. Ήταν εκείνοι που είχαν καθοδηγήσει τις συζητήσεις της εθνοσυνέλευσης προς μια κατεύθυνση «φιλοβασιλική» και είχαν συμβάλει σημαντικά στη διαμόρφωση ενός σχετικά μετριοπαθούς συντάγματος.

Όσον αφορά τον Μαυροκορδάτο φαίνεται πως επιθυμούσε τη συνεργασία με τον Κωλέττη την οποία του είχε προσωπικά εγγυηθεί ο ίδιος ο Πισκατόρου. Ο Κωλέττης όμως ακολούθησε διαφορετική πορεία παρά τις παρακλήσεις του Μαυροκορδάτου ισχυριζόμενος ότι διαφωνούσε με τον τρόπο διανομής των υπουργείων και πως θα ήταν χρήσιμότερες εκτός κυβέρνησης αρνήθηκε την πρόταση συνεργασίας.

Τα πραγματικά κίνητρα του ωστόσο ήταν περισσότερο πολύπλοκα και αποτέλεσμα των στενότερων σχέσεων του με τη Γαλλία, που στόχευε με τη δράση του Κωλέττη να πρωταγωνιστήσει ξανά στις υποθέσεις της Εγγύς Ανατολής.

Ο Κωλέττης πίστευε πως η συμμετοχή του στην κυβέρνηση θα του στερούσε την απόλυτη ελευθερία κινήσεων κι εκτός απ' αυτό θα γινόταν στόχος των επιθέσεων των πολιτικών αντιπάλων κατά τη διάρκεια του προεκλογικού αγώνα. Με την αποχή του όμως εξασφάλιζε και προσωπική ουδετερότητα και ελευθερία στους συνεργάτες του, που στόχευαν στην απόκτηση εδρών.

Μετά την άρνηση του Κωλέττη να συνεργασθεί, ο Μαυροκορδάτος προχώρησε μόνος του και στις 30 Μαρτίου 1844 ανακοίνωσε το σχηματισμό της κυβέρνησης του. Για τον εαυτό του κράτησε, εκτός από την προεδρία της κυβέρνησης, τα υπουργεία Οικονομικών και Ναυτικών. Υπουργούς του διόρισε πιστούς συνεργάτες του: το Σπυριδώνα Τρικούπη υπουργό Εξωτερικών και Εκκλησιαστικών, τον Ανδρέα Λόντο υπουργό Εσωτερικών, τον Παναγιώτη Ρόδιο υπουργό Στρατιωτικών και τον Α.Χ.Λόντο υπουργό Δικαιοσύνης.

Το σχηματισμό της παράταξης ακολούθησε ο προεκλογικός αγώνας. Ο εκλογικός νόμος, με τον οποίο διεξήχθησαν οι εκλογές, ενώ όριζε ως διάρκεια διεξαγωγής τους περίοδο οκτώ ημερών, δεν διευκρίνιζε αν η ίδια περίοδος θα ίσχυε για όλη τη χώρα. Αποτέλεσμα της ασάφειας αυτής ήταν να διαρκέσει η διεξαγωγή των εκλογών μερικούς μήνες. Οι περισσότερες εκλογές διεξήχθησαν το Μάιο και Ιούνιο, ενώ άλλες, στις οποίες συμπεριλαμβάνονταν και η κρίσιμη εκλογή της Αθήνας, επανειλημμένα αναβλήθηκαν και διεξήχθησαν στο τέλος Ιουλίου και στις αρχές Αυγούστου. Ακόμη και όταν συνήλθε η Βουλή τον Αύγουστο υπήρχαν περιοχές που δεν είχαν εκλέξει τους αντιπροσώπους τους για την πρώτη αυτή εκλεγμένη από το λαό Βουλή της χώρας. Ακολούθησαν ταραχές, εξεγέρσεις και πολεμική κατά του Μαυροκορδάτου που πήρε διάφορες μορφές όπως η ίδρυση μυστικών εταιρειών από την αντιπολίτευση για τη διάδοση των απόψεων της.

Προς το τέλος Απριλίου ξέσπασε η πρώτη ένοπλη εξέγερση κατά της κυβέρνησης στην Ακαρνανία, με αρχηγό το Θεόδωρο Γρίβα, ο οποίος την εποχή αυτή ήταν σύμμαχος του Κωλέττη και του γαλλικού κόμματος.

Οι ταραχές στην ύπαιθρο ήταν έντονες ενώ την ίδια περίπου εποχή και χωρίς να ενημερώσει προηγουμένως το Μαυροκορδάτο, ο Όθων έστειλε το Δημήτριο Μαυρομιχάλη στη Μάνη για να καταστείλει ταραχές που είχαν ξεσπάσει εκεί. Τέλος στις 2 Αυγούστου, και ενώ ο Μαυροκορδάτος επρόκειτο να υποβάλει την παραίτηση του, ο βασιλιάς πήρε το μέρος της αντιπολίτευσης σε ένα θέμα που αφορούσε την υποψηφιότητα του Καλλέργη στην Αθήνα, στάση που ερμηνεύθηκε από πολλούς σαν ένδειξη ελλείψεως εμπιστοσύνης προς την κυβέρνηση. Στις 6 Αυγούστου, πριν ακόμη λήξουν οι εκλογές, παραιτήθηκε ο Μαυροκορδάτος.

Παρά τη χρησιμοποίηση πολλών τεχνασμάτων από μέρους της κυβέρνησης, ο Μαυροκορδάτος απέτυχε στις εκλογές. Το γεγονός αυτό καθώς και οι μαρτυρίες που έχουμε για τον τρόπο με τον οποίο έγιναν οι εκλογές δείχνουν την έλλειψη ενός στοιχείου από την εκλογική στρατηγική του Μαυροκορδάτου, στοιχείου που ακριβώς συνιστούσε πηγή ισχύος για την αντιπολίτευση: ένοπλη δύναμη και δυνατότητα χρησιμοποίησης βίας.

2.3 Η Κυβέρνηση Κωλέττη

Η άνοδος του Κωλέττη το 1844 στην πραγματικότητα αποτελεί νίκη ενός πολιτικού συνασπισμού, ο οποίος από πολιτική, κοινωνική και ιδεολογική άποψη θα μπορούσε να ταυτισθεί με ρεαλιστικές απόψεις περί διακυβέρνησης της χώρας και με μια πολιτική που θα ονομάζαμε πολιτική του «κέντρου». Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε ότι, μολονότι μπορεί να αποδοθεί στον Κωλέττη, η πολιτική αυτή υπήρξε επίσης αποτέλεσμα της εκλογής των συμμάχων την οποία ήταν υποχρεωμένος να κάνει.

Σύμφωνα με τη γνώμη μελετητών ο Κωλέττης χαρακτηρίζεται ως ο πλέον δολοπλόκος και μηχανορράφος Έλληνας πολιτικός. Η στάση του φανερώνει άνθρωπο φαυλοκράτη ανέντιμο και φιλόδοξο με υπερτροφικό εγωισμό κρυμμένο με επιμέλεια. Θεωρείται ως ο δεύτερος κακός δαίμονας της επανάστασης (πρώτος ο Μαυροκορδάτος) και πατέρας του νεοελληνικού πολιτικού τυχοδιωκτισμού. Στην ιστορία έχει μείνει η στάση του προς την αντιπολίτευση ως η πλέον υβριστική και υπονομευτική.

Αφού έλαβε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στις 6 Αυγούστου 1844, ο Κωλέττης σχημάτισε αμέσως κυβέρνηση που ισοδυναμούσε ουσιαστικά με συνασπισμό των δύο κομμάτων, του «γαλλικού» και του «ρώσικου». Συγκέντρωσε, όπως επιδίωκε πάντα, τα «ενεργά υπουργεία» και εγκαινίασε μια νέα τακτική: διορίστηκε ο ίδιος «προσωρινός» υπουργός στις κυριότερες θέσεις, για να μπορεί, με υποσχέσεις υπουργοποίησης διαφόρων φίλων του, να διατηρεί την ενότητα των δυνάμεων του, να μην απογοητεύει εκείνους που δεν είχαν υπουργοποιηθεί, και έτσι να διατηρεί όση ελευθερία κινήσεων του επέτρεπε ο ρόλος του ανώτερου προστάτη της παράταξης του. Έγινε έτσι πρόεδρος του υπουργικού συμβουλίου υπουργός

Εσωτερικών και κράτησε «προσωρινά» τα χαρτοφυλάκια των υπουργείων Εξωτερικών και Εκκλησιαστικών. Το επόμενο βήμα για τη σταθεροποίηση της δυνάμεως του Κωλέττη ήταν η δημιουργία πλειοψηφίας στη Βουλή, η οποία συνήλθε στις αρχές Σεπτεμβρίου και αμέσως ασχολήθηκε με την εξέλεξη των εκλογών. Δεν είναι γνωστός ο αριθμός των βουλευτών, στους οποίους μπορούσε αρχικά να στηριχθεί ο Κωλέττης. Σύμφωνα με πηγές οι φίλοι του αρχικά αποτελούσαν μικρή μόνο μειοψηφία. Στο διάστημα του ενός μήνα που μεσολάβησε από την ανάληψη της εξουσίας ως την έναρξη της Βουλής, ο αριθμός αυτός ασφαλώς μεγάλωσε μετά την εξασφάλιση των εδρών, που η εκλογή τους διενεργήθηκε στο διάστημα αυτό. Από το ένα μέρος η πίεση στους ψηφοφόρους από τα όργανα της κυβέρνησης και από το άλλο η τάση των κατοίκων της υπαίθρου να ψηφίζουν συνήθως την κυβέρνηση για να αποφύγουν τις δυσάρεστες συνέπειες που συνεπαγόταν ανοικτή ταύτιση με την αντιπολίτευση, είχαν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα.

Η μεγαλύτερη όμως μετατόπιση δυνάμεως από την αντιπολίτευση στον Κωλέττη συντελέστηκε μέσα στη Βουλή κατά την κύρωση των εκλογικών αποτελεσμάτων. Σύμφωνα με τις περισσότερες πηγές, οι Κωλεττικοί κατόρθωσαν με διάφορα προσχήματα να ακυρώσουν την εκλογή 40 από τους 52 φίλους του Μαυροκορδάτου. Οι βασικότεροι στόχοι του Κωλέττη συνοψίζονται στα εξής: κυβερνητική σταθερότητα, ελεγχόμενη ανωμαλία και κοινωνική ακινητοποίηση. Η σταθερότητα, πρωταρχικός στόχος του Κωλέττη, χρειαζόταν την υποστήριξη του ισχυρού στρατιωτικού στοιχείου. Η ηρεμία όμως των στρατιωτικών μπορούσε να εξασφαλιστεί μόνο με την παραχώρηση αρκετής ελευθερίας να κυβερνούν τις περιοχές τους όπως ήταν συνηθισμένοι. Παρόμοια ελευθερία, άλλωστε, ήταν από μια άποψη λειτουργική και συμφέρουσα, αφού εξασφάλιζε την κοινωνική ακινητοποίηση των μαζών της υπαίθρου, οι οποίες ήταν αναγκασμένες να υποτάσσονται στους τοπικούς κύριους και πάτρωνες τους και μέσω αυτών στην κεντρική κυβέρνηση.

Στην ισχυρή του πολιτική πορεία δέχθηκε ισχυρό πλήγμα όταν αποχώρησε από την κυβέρνηση ο Ανδρέας Μεταξάς τον Ιούλιο του 1845.

Αφορμή της παραίτησής του υπήρξε η βασιλική έγκριση καταλόγου 15 νέων γερουσιαστών, με τους οποίους ο Κωλέττης επιδίωκε να αλλάξει την πολιτική σύνθεση της Γερουσίας και να την καταστήσει περισσότερο ευνοϊκά διακείμενη προς την πολιτική του. Παρόλα αυτά, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο Μεταξάς ήταν απογοητευμένος από την αύξουσα πολιτική αδυναμία του στην κυβέρνηση και από την αδυναμία του να εκμεταλλευθεί την κυβερνητική προσασία και να ευνοήσει τους πελάτες του. Υπό τις συνθήκες αυτές, και άσχετα από διάφορες άλλες πιέσεις, π.χ. σε σχέση με το περί Εκκλησίας νομοσχέδιο, δεν συνέφερε πολιτικά στο Μεταξά να παραμείνει στην κυβέρνηση και να διακινδυνεύσει την αποξένωση των δυσραεστημένων οπαδών του, υπονομεύοντας έτσι τα ερείσματα του.

Η παραίτηση του Μεταξά κατέστησε περισσότερο συνεκτική την αντιπολίτευση, καθώς επισημοποιήθηκε η συνεργασία των Ναπαιών και του «αγγλικού» κόμματος. Οδήγησε επίσης σε κάποια προσέγγιση της ρωσικής και της αγγλικής πολιτικής στην Ελλάδα, εξέλιξη που ενίσχυσε ακόμη περισσότερο την εσωτερική αντιπολίτευση. Επιπρόσθετα η αύξηση της αγγλικής επιρροής δυσάρεστοσε ιδιαίτερα τον Κωλέττη.

Η εθνική ιδεολογία και η υποστήριξη που παρείχαν οι μεγάλες Δυνάμεις και ο βασιλιάς στον Κωλέττη ήταν τα ερείσματα του πολιτικού συστήματος του που εξασφάλιζε κυβερνητική σταθερότητα. Το τίμημα της σταθερότητας αυτής, όπως τονίστηκε ήδη, ήταν η κυβερνητική απραξία και ακινησία. Η κυβερνητική απραξία όμως, μολονότι συνέβαλε στη σταθερότητα (περιορίζει τις περιπτώσεις συγκρούσεων ή προστριβών), δημιουργούσε δυσάρεσκες ανάμεσα στους υποστηρικτές της κυβέρνησης, των οποίων τις απαιτήσεις δεν μπορούσε να ικανοποιήσει πλήρως. Αναπόφευκτα, λοιπόν, η απραξία και η ακινησία της κυβέρνησης επέτεινε την υπάρχουσα ένταση και τις πιέσεις.

Ακολούθησαν δυσκολίες για τον Κωλέττη όπως η στάση των συντρόφων του Γρίβα και Κριεζώτη, ωστόσο κατάφερε να θριαμβεύσει στις επόμενες εκλογές.

Με μεγάλη μάλιστα πλειοψηφία εκλέχθηκαν στις περισσότερες επαρχίες οι υποψήφιοι του. Η εκλογική νίκη ενίσχυσε τη θέση του τόσο απέναντι στην εσωτερική όσο και στην εξωτερική αντιπολίτευση. Ενίσχυσε ακόμη την απόφαση του Όθωνα και της Γαλλίας να συνεχίσουν την αμέριστη υποστήριξη τους σ' αυτόν.

Ο θάνατος του Κωλέττη στις 31 Αυγούστου 1847 αφαίρεσε ένα από τα σοβαρότερα εμπόδια για την επίλυση της κρίσης σύμφωνα με τις επιθυμίες των Άγγλων και των Τούρκων. Με την έλλειψη επίσης του προστατευμένου τους, ήταν ευκολότερο για τους Γάλλους να υποχωρήσουν χωρίς να μειωθεί πολύ το γόητρο τους. Έτσι η επιφυλακτική υποστήριξη τους προς το διάδοχο του Κωλέττη Κ. Τζαβέλλα αποτελεί τεκμήριο ότι στο στάδιο αυτό οι Γάλλοι επιθυμούσαν να απαγκιστρωθούν από την όλη υπόθεση, η οποία είχε κάνει επισφαλής τη θέση τους στην Ελλάδα.

2.4 Η Κυβέρνηση Κίτσου Τζαβέλλα

Στην πραγματικότητα η εμπιστοσύνη του Όθωνα στο Κωλέττη προερχόταν όχι τόσο από ιδιαίτερη εκτίμηση προς το πρόσωπο του, όσο από τη βεβαιότητα ότι με τον Κωλέττη πρωθυπουργό η Ελλάδα θα είχε την ανεπιφύλακτη υποστήριξη όχι μόνο της Γαλλίας αλλά και των κυβερνήσεων της Αυστρίας, της Πρωσίας και της Βαυαρίας.

Κύριο έργο της κυβέρνησης Τζαβέλλα έπρεπε να είναι η διευθέτηση ενός ατυχούς διπλωματικού επεισοδίου το επονομαζόμενο «επεισόδιο Μουσούρου», που οι συνέπειες του δεν ήταν μόνο πολιτικές αλλά και οικονομικές. Το θέμα λύθηκε έπειτα από παρέμβαση του Όθωνα.

Το γαλλικό κόμμα έχανε συνεχώς έδαφος και η προσπάθεια του Γάλλου πρέσβη Θουβενέλ αποδείχθηκε μάταιη. Η προσέγγιση του γαλλικού και του ρωσικού κόμματος δεν είχε αποτέλεσμα και η κυβέρνηση Τζαβέλλα οδηγήθηκε σε παραίτηση στις 6 Μαρτίου 1848.

Ο Όθων, μετά την παραίτηση της κυβέρνησης Τζαβέλλα στράφηκε προς το «αγγλικό» κόμμα. Το φυσικό θα ήταν να κληθεί ο αρχηγός του αγγλικού κόμματος Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο Όθων όμως κάλεσε τον Τρικούπη, ο οποίος δε δέχθηκε την εντολή. Μετά την άρνηση του Τρικούπη ο Όθων απευθύνθηκε στο Γ. Κουντουριώτη, στον Άνδρ. Μεταξά — τον αρχηγό του «ρώσικου» κόμματος — και στη συνέχεια στον Άλ. Μαυροκορδάτο. Ο Κουντουριώτης αρνήθηκε αρχικά, πιστεύοντας ότι δεν θα ήταν ικανός να αντιμετωπίσει τα προβλήματα της εποχής, και η κυβερνητική αστάθεια δε φαινόταν ότι θα έληγε εύκολα αλλά και ο Μαυροκορδάτος είχε θέσει όρους για το σχηματισμό κυβέρνησης, που ο Όθων δεν θα ήταν εύκολο να δεχθεί. Ένας από τους όρους αυτούς ήταν ο σχηματισμός «συχώνευτικού υπουργείου», δηλαδή οικογενειακής κυβέρνησης, στην οποία θα μετείχαν οπωσδήποτε ο Μαυροκορδάτος, ο Μεταξάς, ο Τρικούπης και ο Κωνστ. Ζωγράφος. Προηγουμένως θα διαλυόταν η Βουλή — την οποία αποτελούσαν κατά πλειοψηφία οι κωλεττικοί πληρεξούσιοι — και θα δινόταν αμνηστία στους πολιτικούς φυγάδες. Ο βαρύτερος για τον Όθωνα όρος του Μαυροκορδάτου ήταν ότι όχι μόνο η Αυλή, αλλά και ο ίδιος ο βασιλιάς θα απείχαν στο μέλλον από τα

ζητήματα που εντάσσονταν στο έργο της κυβέρνησης.

2.5 Η Κυβέρνηση Γεωργίου Κουντουριώτη

Η λύση του «συγχωνευτικού υπουργείου», αλλά και οι όροι του Μαυροκορδάτου προσέκρουσαν στην άρνηση του Όθωνος, που τελικά ανέθεσε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στο Γ. Κουντουριώτη. Η κυβέρνηση ανέλαβε τα καθήκοντα της στις 8 Μαρτίου και χωρίς σαφή προσανατολισμό προς ένα από τα τρία κόμματα, ήταν φυσικό να γίνει με επιφύλαξη δεκτή και από τις τρεις μεγάλες Δυνάμεις.

Η νέα κυβέρνηση άρχισε έτσι το έργο της σε μια ατμόσφαιρα δυσμενή, που την δημιουργούσε κυρίως η Αγγλία, μετά τη ματαίωση σχηματισμού κυβέρνησης Μαυροκορδάτου.

Στις προθέσεις της κυβέρνησης, σύμφωνα με τις προγραμματικές της δηλώσεις, ήταν να εφαρμόσει με θρησκευτική ευλάβεια και ακρίβεια το Σύνταγμα και τους νόμους, να φροντίσει για την ανεπηρέαστη απονομή της δικαιοσύνης, να πραγματοποιήσει αυστηρές οικονομίες και να διώξει τους καταχραστές και όσους με οποιοδήποτε τρόπο δεν ασκούσαν ευσυνείδητα τα καθήκοντα τους.

Ακολούθησε ευρύς ανασχηματισμός έπειτα από τη δεύτερη άρνηση του Τρικούπη. Η νέα κυβέρνηση απαρτίστηκε από νέους κατά κανόνα άνδρες από την οποία απουσίαζαν και πάλι οι σημαντικότερες πολιτικές προσωπικότητες της εποχής έτσι υπήρξε βραχύβια και οδηγήθηκε σε παραίτηση στις 12 Οκτωβρίου.

2.6 Η Κυβέρνηση Κωνσταντίνου Κανάρη και Αντωνίου Κριεζή

(15-10-1848 έως 12-12-1849)

Ο Κωνστ. Κανάρης στις 15 Οκτωβρίου 1848 ανέλαμβανε την πρωθυπουργία, με νέους υπουργούς τον Ά. Λόντο, Δ. Καλλιφωνα, Ά. Μαυρομιχάλη, Δ. Βούλγαρη και δύο από τους παλιούς, τον Κ. Κολοκοτρώνη και το Γ. Ράλλη. Οι παραίτησεις ή οι αντικαταστάσεις των υπουργών της κυβέρνησης Κανάρη υπήρξαν συχνότατες, ως τις 12 Δεκεμβρίου 1849, που η πρωθυπουργία ανατέθηκε στον Αντώνιο Κριεζή. Στη νέα κυβέρνηση τα περισσότερα υπουργεία δόθηκαν σε γερουσιαστές. Ο Α. Λόντος ανέλαβε το υπουργείο των Εξωτερικών, ο Γ. Νοταράς των Εσωτερικών, ο Ι. Στάικος των Στρατιωτικών και ο Ν. Χρυσόγελος των Εκκλησιαστικών. Μέσα σε ένα όργιο αντιφατικών ειδήσεων και σε κλίμα πολιτικής αβεβαιότητας έγιναν εκλογές το Σεπτέμβριο χωρίς να μεταβληθεί η σύνθεση της βουλής. Η κυβέρνηση προσπάθησε να λειτουργήσει απερίσπαστη από τα μεγάλα προβλήματα που απασχολούσαν τις προηγούμενες και επικεντρώθηκε στην αναδιοργάνωση της χώρας.

2.7 Η Κυβέρνηση Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου

Η νέα κυβέρνηση που επέβαλαν οι αγγλογάλλοι, το «Υπουργείον Κατοχής», όπως ονομάστηκε από το λαό, αποτελέστηκε από τον Αλ. Μαυροκορδάτο, ως πρωθυπουργό και υπουργό των Οικονομικών, τον Κων. Κανάρη ως προσωρινό πρόεδρο της κυβέρνησης και υπουργό των Ναυτικών, και τους Ρήγα Παλαμήδη των Εσωτερικών, Γ. Ψύλλα της Παιδείας και των Εκκλησιαστικών, Π. Αργυρόπουλο των Εξωτερικών και Π. Καλλιγά της Δικαιοσύνης. Στο υπουργείο των Στρατιωτικών επέβαλαν το Δημ. Καλλέργη, πρόσωπο που αντιπαθούσε ιδιαίτερα ο Όθων εξαιτίας της επανάστασης της 3ης Σεπτεμβρίου 1843.

Η κυβέρνηση αυτή έσπευσε, να ικανοποιήσει γενικά τις αξιώσεις των αγγλογάλλων.

Γενικά πάντως η θέση της κυβέρνησης και κυρίως του ίδιου του Μαυροκορδάτου δεν ήταν ισχυρή. Οι σύμμαχοι, και ιδίως οι Άγγλοι, δεν ήταν πολύ ευχαριστημένοι μαζί του και τον κατηγορούσαν για αδυναμία. Ο Μαυροκορδάτος δεν είχε επίσης την εμπιστοσύνη και τη συμπάθεια του Όθωνα και επιπλέον, εξαιτίας της κατοχής, ο λαός ήταν εχθρικά διατεθειμένος απέναντι του. Γι' αυτό και όταν δημιουργήθηκε ένα σοβαρό επεισόδιο ηθικής τάξης, εξαιτίας ανάρμοστης συμπεριφοράς του Καλλέργη προς το βασιλικό ζεύγος, ο Μαυροκορδάτος αναγκάστηκε να παραιτηθεί στις 28 Σεπτεμβρίου 1855, έχοντας χάσει πια και το τελευταίο στήριγμα του, την εμπιστοσύνη δηλαδή των δυνάμεων κατοχής.

2.8 Η Κυβέρνηση Δημητρίου Βούλγαρη

Η νέα κυβέρνηση απαρτίστηκε από το Δημ. Βούλγαρη ως πρωθυπουργό και υπουργό των Εσωτερικών. Τα άλλα υπουργεία είχαν αναλάβει : οι Σπ. Τρικούπης των Εξωτερικών, Μ. Ποτλής της Δικαιοσύνης και των Εκκλησιαστικών, Ν. Σιλήβεργος των Οικονομικών, Λ. Σμόλεντς των Στρατιωτικών και Α. Μιαούλης των Ναυτικών. Αργότερα έγιναν μερικές αλλαγές στη σύνθεση της κυβέρνησης, όπως π.χ. η αντικατάσταση του Τρικούπη στο υπουργείο των Εξωτερικών από τον Αλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβή και άλλες μικρότερης σημασίας. Η κυβέρνηση Βούλγαρη επιβίωσε ως τον Νοέμβριο του 1857 και επί των ημερών της πραγματοποιήθηκε και η αποχώρηση του στρατού Κατοχής (15 Φεβρουαρίου 1857), υστέρη από έντονο διάβημα της ρωσικής κυβέρνησης.

Ο Βούλγαρης κυβέρνησε με άνεση τη χώρα όμως ήταν αυταρχική προσωπικό-τητα και ήταν αναπόφευκτο να μην έρθει σε σύγκρουση με το βασιλιά. Δυσανεστημένος από τις απροκάλυπτες επεμβάσεις του Όθωνα επέβαλε την παραίτηση της κυβέρνησης του στις 13 Νοεμβρίου 1857.

Ο Όθων αποδέχθηκε με ανακούφιση την παραίτηση της κυβέρνησης Βούλγαρη. Την ίδια μέρα ανέθεσε την εντολή στον πρώην υπασπιστή του Αθανάσιο Μιαούλη και όρκισε τη νέα κυβέρνηση.

2.9 Η Κυβέρνηση Αθανάσιου Μιαούλη

Η κυβέρνηση αυτή τήρησε κατά τα δύο χρόνια που κυβέρνησε πειθήνια στάση απέναντι στον Όθωνα. Το γεγονός αυτό προκάλεσε την έντονη εχθρότητα της αντιπολίτευσης η οποία κατηγορούσε κυρίως το βασιλιά για αδιαφορία προς τις συνταγματικές υποχρεώσεις.

Ακολούθησε περίοδος εσωτερικής αστάθειας και η κυβέρνηση οδηγήθηκε σε συνεχείς ανασχηματισμούς.

Η σύνθεση της νέας κυβέρνησης, έπειτα από ορισμένες μικροαλλαγές των μελών της, από το Μάιο του 1861 παρουσιαζόταν ως εξής : Αθ. Μιαούλης, πρωθυπουργός και υπουργός των Ναυτικών, Α. Κουντουριώτης των Εξωτερικών, Δ. Μπότσαρης των Στρατιωτικών, Ε. Σίμος των Οικονομικών, Δ. Ποτλής της Δικαιοσύνης και Χ. Χριστόπουλος των Εσωτερικών. Από αυτούς διακρίνονταν για το δυναμισμό και τη σκληρή τακτική, που ακολούθησαν απέναντι στην αντιπολίτευση στα γεγονότα που επακολούθησαν, οι Χριστόπουλος, Μπότσαρης και Σίμος, με αποτέλεσμα στην τελευταία φάση της η κυβέρνηση Μιαούλη να μείνει γνωστή ως «Υπουργείον του αίματος».

2.10 Ανάθεση σχηματισμού κυβέρνησης στον Κωνσταντίνο Κανάρη και ματαίωσή της.

Στην έξαρση του αντιδυναστικού αγώνα με την αντιπολίτευση του τύπου, τις αντικαθεστωτικές συνωμοσίες, τη δολοφονική απόπειρα εναντίον της Αμαλίας κυκλοφορούσαν φήμες ότι θα γινόταν κυβερνητική αλλαγή και ότι ο Ναύαρχος Κανάρης θα κυβερνούσε. Πραγματικά κλήθηκε από τον Όθωνα στις 10 Ιανουαρίου 1862. Έθεσε όρους για την ανάληψη της πρωθυπουργίας, οι οποίοι όμως τελικά δεν έγιναν δεκτοί από το βασιλιά προς απογοήτευση μεγάλης μερίδας του λαού.

2.11 Η Κυβέρνηση Γενναίου Κολοκοτρώνη

Παρά την καταστολή των επαναστάσεων από τα κυβερνητικά στρατεύματα, ο Όθων φαίνεται ότι είχε αντιληφθεί ότι έπρεπε να προβεί σε ορισμένες παραχωρήσεις. Έτσι εξηγείται η έκδοση διατάγματος για σύγκληση της Βουλής, όπου έμελλε να συζητηθεί νομοσχέδιο για σύσταση εθνοφυλακής και τροποποίηση του εκλογικού νόμου. Επιπλέον έκανε προσπάθεια να αναθέσει στο Σπ. Τρικούπη το σχηματισμό νέας κυβέρνησης εκείνος όμως, γνωρίζοντας τη δύσκολη θέση στην οποία βρισκόταν η χώρα, αρνήθηκε να δεχθεί με πρόφαση την κακή του υγεία. Ο Όθων δεχόταν πιέσεις και από την αγγλική πλευρά καθώς έγγραφο του Άγγλου υπουργού Εξωτερικών Ρώσσελ, ζητούσε διάλυση της βουλής, αλλαγή της κυβέρνησης, αποδοχή των αιτημάτων της αντιπολιτεύσεως και διενέργεια εκλογών, ανεπηρέαστων από κυβερνητικές πιέσεις. Ο Όθων όμως προέβη μόνο σε μια παραχώρηση στη μεταβολή της κυβέρνησης. Έτσι στις 26 Μαΐου καταρτίστηκε νέα κυβέρνηση, η τελευταία επί της βασιλείας του, υπό το Γενναίο Κολοκοτρώνη, ο οποίος ανέλαβε και το υπουργείο Εξωτερικών η υπόλοιπη σύνθεση της είχε ως έξης: Σπυρομήλιος, υπουργός Στρατιωτικών Δημ. Ν. Λεβίδης, Οικονομικών Ν. Θεοχάρης, Εξωτερικών Δ. Χατζίσκος, Εκκλησιαστικών Ν. Μέξης, Ναυτικών και Ε. Ηλιόπουλος, Δικαιοσύνης. Η σύνθεση της κυβέρνησης ωστόσο ανασχηματίστηκε στα τέλη Ιουλίου. Ο Δ. Λεβίδης παραιτήθηκε επειδή δεν έγινε δεκτή η πρότασή του για χορήγηση γενικής αμνηστίας, αντικαταστάθηκε από τον Π.Βάρβογλη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : Η ΜΕΣΟΒΑΣΙΛΕΙΑ 12 ΟΚΤ 1862- 18 ΟΚΤ 1863

3.1 Η έξωση του Όθωνα

Ο αντιδυναστικός αγώνας είχε ως αποτέλεσμα την αποπομπή του Όθωνα και με ψήφισμα του Έθνους που εκδόθηκε την νύχτα της 10ης προς την 11η Οκτωβρίου 1862 αποφασίστηκε προσωρινή κυβέρνηση.

3.2 Προσωρινή Κυβέρνηση

Με το «Ψήφισμα του Έθνους» συστήθηκε τριμελής επιτροπεία με τον τίτλο «Προσωρινή Κυβέρνησις», στην οποία ανατέθηκε να κυβερνήσει το κράτος μέχρι να συγκληθεί η Εθνική Συνέλευση. Την αποτέλεσαν ο Δημήτριος Βούλγαρης ως πρόεδρος, ο ναύαρχος Κωνσταντίνος Κανάρης και ο Μπενιζέλος Ρούφος. Από αυτούς ο Δ. Γ. Βούλγαρης ορκίστηκε τη μέρα που εκδόθηκε το Ψήφισμα, ενώ οι Κανάρης και Ρούφος στις 15 Οκτωβρίου. Η προσωρινή κυβέρνηση δεν πρέπει να ταυτίζεται με την έννοια του «υπουργικού συμβουλίου». Αποτελούσε το ανώτατο όργανο στο οποίο ανατέθηκε η άσκηση της εκτελεστικής λειτουργίας σε περίοδο έκτακτων περιστάσεων. Η πρόσκληση Εθνικής Συνέλευσης, και μάλιστα συντακτικής, δεν αφέθηκε στην πρωτοβουλία της προσωρινής κυβέρνησης, αλλά ήδη είχε συντελεσθεί με το ίδιο το Ψήφισμα του Έθνους. Στην προσωρινή κυβέρνηση ανατέθηκε μόνο, όπως ήταν αυτονόητο, η διαδικασία της εκτέλεσης της λαϊκής, θέλησης που είχε διατυπωθεί πανηγυρικά με το Ψήφισμα.

3.3 Επανεκλογή της Προσωρινής Κυβέρνησης από τη Συνέλευση

Στις 21 Ιανουαρίου ο πρόεδρος της προσωρινής κυβέρνησης κατέθεσε στη συνέλευση την προσωρινή εξουσία που είχε αποδεχθεί. Έπειτα από διαφωνία παραιτήθηκαν οι υπουργοί Μαυρομιχάλης, Δεληγιώργης και Ζαΐμης. Ακολούθησε παραίτηση του Κανάρη. Με τον τρόπο αυτό όμως γινόταν αυτόματη παραίτηση και των μελών της προσωρινής κυβέρνησης και η χώρα οδηγήθηκε σε κληρονομική χηρεία. Μετά από ψήφισμα όμως που υποχρέωνε ηθικά το Κανάρη να άρει την παραίτηση του εκείνος επέστρεψε.

Καθορίστηκε ότι η προσωρινή κυβέρνηση θα είχε τη διαχείριση της εκτελεστικής λειτουργίας και θα ήταν μετακλητή και υπεύθυνη με τους υπουργούς της προς την Εθνική Συνέλευση για κάθε πράξη όσον την απάρτιζαν. Σύμφωνα με απόφαση της συνέλευσης η θέση του προέδρου της προσωρινής κυβέρνησης θα καταλαμβάνονταν κάθε δέκα μέρες από ένα από τα μέλη της υστερά από κλήρωση. Στις 5 Φεβρουαρίου έγινε η πρώτη κλήρωση και κληρώθηκε για την πρώτη δεκαημερία ο Δ. Βούλγαρης, για τη δεύτερη ο Μπ. Ρούφος και για την τρίτη ο Κ. Κανάρης.

3.4 Η εκλογή του Γεωργίου ως βασιλιά των Ελλήνων

Μετά τις αλληπάλληλες προσφορές του ελληνικού στέμματος από τις μεγάλες Δυνάμεις και τις αντίστοιχες αποποιήσεις του από τους κατά καιρούς υποψήφιους, που δε δέχονταν τους έμμεσα προβαλλόμενους όρους από τις αντιμαχόμενες Δυνάμεις, ο πληρεξούσιος Πυλίας Μ. Σχινάς υπέβαλε πρόταση στη Συνέλευση να συγκροτηθεί επιτροπή με σκοπό την υπόδειξη βασιλιά σύμφωνα με όσα είχαν ορισθεί στο Ψήφισμα του Έθνους. Μετά τη συμπληρωματική πρόταση του πληρεξουσίου Οδυσσέα Ιαλέμου το έργο αυτό ανατέθηκε στη διπλωματική επιτροπή της Συνέλευσης.

Στις 18 Μαρτίου ο πρόεδρος της προσωρινής κυβέρνησης Ζ. Βάλβης ανακοίνωσε στην Εθνική Συνέλευση ότι οι τρεις Δυνάμεις (Βρετανία, Γαλλία, Ρωσία) πρότειναν ως βασιλιά τον πρίγκιπα Γουλιέλμο - Γεώργιο, ότι σ' αυτό συναινούσε ο βασιλιάς της Δανίας και ότι η ελληνική κυβέρνηση πρότεινε με ψήφισμα της εθνικής αντιπροσωπείας να ανακηρυχθεί ο νέος πρίγκιπας βασιλιάς της Ελλάδος.

3.5 Πτώση Κυβέρνησης Ζ.Βάλβη - Κυβέρνηση Δ.Κυριακού

Η κυβέρνηση Βάλβη λίγο μετά τη λήξη των Φεβρουριανών βρέθηκε και πάλι αντιμέτωπη με την έκρυθμη και ανώμαλη κατάσταση που επικρατούσε στην Αθήνα μετά την έξωση του Όθωνα. Ιδιαίτερα στη Συνέλευση, όπου εκτός από τους «πεδινούς» και τους «ορεινούς» είχαν εμφανισθεί και άλλες πολιτικές τάσεις, όπως οι μετριοπαθείς «Εκλεκτικοί» και το προσκείμενο στους πεδινούς «Εθνικό Κομίτατο», η πολιτική δηλαδή ομάδα των νέων που κατευθυνόταν από τον Επ. Δεληγιώργη. Οι συζητήσεις και οι αντιδικίες ήταν οξύτερες και πολλές φορές εμπαιθείς και συχνότατα μεταφέρονταν στους δρόμους. Στην ένταση της κατάστασης που

οδηγούσε και στην παραίτηση της κυβέρνησης συνέβαλε κατά πολύ η απόφαση της Συνέλευσης σε μυστική συνεδρίαση να αυξηθούν οι αποδοχές των πληρεξουσίων. Ο λαός, κυριολεκτικά πενόμενος τότε, αποδοκίμασε έντονα την πράξη αυτή της συνέλευσης και έφθασε μέχρις επιθέσεων εναντίον των σπιτιών των Θρ. Ζαΐμη, Βλ. Βαλτινού και Αλ. Κουμουνδούρου, που τους θεωρούσε ως κύριους υπεύθυνους. Τα γεγονότα αυτά οδήγησαν στην αποδοκιμασία της κυβέρνησης από τη Συνέλευση (ψήφοι 112 κατά 68 υπέρ) και κατά συνέπεια στην παραίτηση της (25 Μαρτίου).

Δύο μέρες αργότερα συγκροτήθηκε νέα «προσωρινή κυβέρνηση» υπό την προεδρία του Διομήδους Κυριακού, που διακρινόταν για το ήθος του και διέθετε μεγάλο κύρος, και μέλη που άνηκαν και στους πεδινούς και στους ορεινούς : τους Γ.Α. Πετμεζα ως υπουργό των Εσωτερικών, Θ. Π. Δηλιγιάννη των Εξωτερικών, Αλ. Κουμουνδούρο των Οικονομικών, Δ. Νότη Μπότσαρη των Στρατιωτικών, Ν. Β. Μπουντούρη των Ναυτικών, Ι. Παλαιολόγο της Δικαιοσύνης και Δ. Καλλιφρονα των Έκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως. Η κυβέρνηση άσκησε την εκτελεστική εξουσία και κυβέρνησε τη χώρα ως τις 19 Απριλίου, οπότε υποβλήθηκε η παραίτηση της λόγω δυσχερειών επιβολής της στους στρατιωτικούς. Στις 29 Απριλίου ανασχηματίστηκε από την Εθνική Συνέλευση και τέθηκε υπό την προεδρία του Μπενιζέλου Ρούφου. Αντί των Γ. Πετμεζα και Ι. Παλαιολόγου διορίστηκαν υπουργοί οι Α. Χ. Λόντος και Κ. Πλάτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α΄ 1863-1881

4.1 Σύνταγμα 1864

Τα χαρακτηριστικά του Συντάγματος ήταν συνοπτικά τα παρακάτω :

- α. Καθιέρωνε τη δημοκρατική αρχή ή αρχή της λαϊκής κυριαρχίας.
- β. Καθιέρωνε ως μορφή του πολιτεύματος τη βασιλευόμενη δημοκρατία.
- γ. Καθιέρωνε το σύστημα της μιας Βουλής.
- δ. Βελτίωνε την προστασία των ατομικών ελευθεριών.

4.2 Η Κυβέρνηση Αλέξανδρου Κουμουνδούρου

Με ιστορία στον πολιτικό βίο στις 2 Μαρτίου σχημάτισε κυβέρνηση ο Κουμουνδούρος, που κράτησε για τον εαυτό του το υπουργείο Δικαιοσύνης. Διατήρησε στο υπουργείο Οικονομικών τον Αριστείδη Καρνάλη, στο υπουργείο Εξωτερικών το μεγαλοεισοδηματία Δημήτριο Σταμ. Βουδούρη, αναθέτοντας του και το υπουργείο Ναυτικών που διεύθυνε ο Κανάρης, και έδωσε το υπουργείο Εσωτερικών στον κτηματία Ανάργυρο Ανδρέα Χατζηαναργύρου. Μετά δύο εβδομάδες η κυβέρνηση ανασχηματίστηκε. Ο Κουμουνδούρος πήρε το υπουργείο Οικονομικών, γιατί ο Σωτηρόπουλος διορίστηκε πρόεδρος στο Ελεγκτικό Συνέδριο ο Κωνσταντίνος Λομβαρδός το υπουργείο Παιδείας και ο Λόντος έγινε σύμβουλος Επικρατείας ο καθηγητής της φιλοσοφίας Πέτρος Βράϊλας Άρμένης το υπουργείο Εξωτερικών και ο Βουδούρης των Ναυτικών, ενώ ο πρώην γεροϋσιαστής και κτηματίας Λυκούργος Κρεσεντίτης ανέλαβε το υπουργείο Δικαιοσύνης. Ο Βράϊλας Άρμένης, που ήταν φίλος των Αγγλων, έγινε υπουργός για να ικανοποιηθεί η αγγλική πλευρά. Η παραίτηση του Κανάρη και η ανάθεση της προεδρίας στον Κουμουνδούρο δεν προκάλεσε τη λαϊκή οργή ούτε, πολύ λιγότερο, λαϊκή επανάσταση, όπως πρόβλεπε ο Βούλγαρης. Γιατί ο νέος πρόεδρος δε στηριζόταν μόνο από τα ανάκτορα, αλλά και από σημαντική μερίδα του λαού, όπως έδειξαν οι εκλογές που προκήρυξε επτά μέρες μετά την ορκωμοσία του.

4.3 Οι πρώτες εκλογές μετά την ψήφιση του Συντάγματος

Το νέο σύνταγμα όριζε στο άρθρο 104 ότι η πρώτη βουλευτική σύνοδος πρέπει να έχει συγκροτηθεί μέχρι την 1 Οκτωβρίου του επόμενου έτους. Αυτό σήμαινε ότι οι εκλογές έπρεπε να γίνουν 15 ημέρες το λιγότερο νωρίτερα από την

1-10-1865. Το διάταγμα που θα όριζε την ημέρα έναρξης της ψηφοφορίας έπρεπε να δημοσιευθεί πενήντα το λιγότερο μέρες πριν από τις εκλογές. Η ψηφοφορία κρατούσε τέσσερις κατά σειρά μέρες, που η μία έπρεπε απαραίτητα να είναι Κυριακή, και οκτώ ώρες κάθε μέρα το λιγότερο. Η ψηφοφορία δηλαδή δεν μπορούσε να αρχίσει Δευτέρα, Τρίτη και Τετάρτη. Γινόταν μέσα στα δημοτικά σχολεία. Όταν αυτά ήταν ακατάλληλα, στην πιο μεγάλη εκκλησία της πρωτεύουσας του δήμου. Ένα εκλογικό τμήμα αντιστοιχούσε σε κάθε δήμο. Τη γνησιότητα της ψηφοφορίας εξασφάλιζε εφορευτική επιτροπή από πέντε μέλη.

Σε κάθε εκλογικό τμήμα υπήρχαν τόσες κάλπες όσοι οι υποψήφιοι στην περιφέρεια. Η κάθε κάλλη, φτιαγμένη από λευκοσίδηρο, χωριζόταν εσωτερικά σε δυο μέρη που αντιστοιχούσαν εξωτερικά σε δυο χρώματα, μαύρο και άσπρο. Το δεξιό μέρος και στην εμπρόσθια πλευρά του είχε τη λέξη «Ναι» με κεφαλαία, ήταν άσπρο, το αριστερό, που είχε τη λέξη «Όχι» επίσης με κεφαλαία, ήταν μαύρο. Στο πάνω μέρος κάθε κάλπης ήταν τοποθετημένος σωλήνας σε γωνία 25 μοιρών, που είχε μήκος 27 και διάμετρο 12 εκατοστά. Ο ψηφοφόρος έπρεπε να περάσει από όλες τις κάλπες και να πάρει από τον υπάλληλο, που στεκόταν μπροστά από την κάθημιά και έπρεπε να φωνάζει ποιοι υποψήφιοι ήταν η κάλλη, μια μικρή μολυβένια μπάλα, το σφαιρίδιο. Μόλις το έπαιρνε σήκωνε το χέρι, κρατώντας το ανάμεσα στο μεγάλο δάκτυλο και το δείκτη για να δείξει ότι ήταν ένα και μόνο, και κατόπιν έβαζε το χέρι του μέσα στο σωλήνα και το έριχνε στο χωρίσμα που

αντιστοιχούσε στο «Ναι» ή στο «Όχι».

Για να μην ακούγεται που έπεφτε το σφαιρίδιο, το εσωτερικό της κάλπης ήταν σκεπασμένο με μάλλινο ύφασμα. Η ίδια διαδικασία ξαναγιγόταν μπροστά από κάθε κάλλη, ώσπου ο εκλογέας να περάσει από όλες. Ο εκλογέας, όπως όριζε το άρθρο 44 του εκλογικού νόμου, που αρνιόταν να ψηφίσει σε κάποια κάλλη καταδικαζόταν από την εφορευτική επιτροπή σε πρόστιμο δραχμών 50-100. Τα μέλη της εφορευτικής επιτροπής που δεν τιμωρούσαν τους παραβάτες ήταν υποχρεωμένα να καταβάλουν πρόστιμο αξίας 500 – 1000 δρχ.

Όταν τελειώνει η ψηφοφορία άνοιγαν τις κάλπες, την καθεμιά χωριστά και κατά τη σειρά που ήταν τοποθετημένες, και μετρούσαν στην κάλλη, πρώτα τα σφαιρίδια που βρέθηκαν στο «Ναι» και κατόπιν όσα βρέθηκαν στο «Όχι». Αν το άθροισμα από τα «Ναι» και τα «Όχι» ξεπερνούσε τον αριθμό των εκλογέων που είχαν ψηφίσει, αφαιρούσαν τα παραπάνω σφαιρίδια από τα «Ναι». Το αποτέλεσμα που έδινε η διαλογή σε κάθε κάλλη από «Ναι» και «Όχι» το ανακοίνωναν φωναχτά μαζί με το όνομα και το επώνυμο του υποψήφιου. Εκλέγονταν σε κάθε περιφέρεια οι υποψήφιοι που είχαν πάρει το σχετικά μεγαλύτερο αριθμό σφαιριδίων στο «Ναι», ώσπου να συμπληρωθούν οι έδρες που αναλογούσαν στην περιφέρεια. Ήταν ένα εκλογικό σύστημα πλειοψηφικό με σχετική πλειοψηφία, απόλυτα επιμεριστικό, αφήνοντας στον εκλογέα τη δυνατότητα να εκφράσει τη γνώμη του για όλους τους υποψήφιους, αφού μπορούσε να ψηφίσει όσους και οποιούς ήθελε. Συγχρόνως εξασφάλιζε στο μεγαλύτερο δυνατό ποσοστό τη μυστικότητα της ψηφοφορίας και τη γνησιότητα.

4.4 Η Ανατροπή του Αλ.Κουμουνδούρου

Στις 6 Αυγούστου 1865 ο Κουμουνδούρος αναγκάστηκε να απομακρύνει το υπουργό Εσωτερικών Ανάργυρο Χ'Αναργύρου, που δεν είχε καταφέρει να εκλεγεί βουλευτής. Δύο βδομάδες μετά τη επανάληψη των συνεδριάσεων της βουλής, στις 24 Σεπτεμβρίου αντικατέστησε άλλους τρεις υπουργούς: το Βουδούρη, Ναυτι κών, που και αυτός είχε αποτύχει στις εκλογές, τον Κρεσενίτη, Δικαιοσύνης, και τον Καρνάλη, Στρατιωτικών, και αναμόρφωσε την κυβέρνηση. Ο ίδιος διατήρησε το υπουργείο Οικονομικών και ο Βράιλας των Εξωτερικών. Ο Λομβαρδος μετατέθηκε στο Εσωτερικών, ενώ δύο νέοι υπουργοί έμπαιναν στην κυβέρνηση, ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Παύλος Καλλιγιάς, που όμως δεν πέτυχε να εκλεγεί βουλευτής Αττικής, ως Δικαιοσύνης και Παιδείας, και ο βουλευτής Κέας υποστράτηγος ε.α.. Τριαντάφυλλος Λαζαρέττος, ως Στρατιωτικών και Ναυτικών. Ο ανασχηματισμός αδυνάτισε την κυβέρνηση. Άφησε ο Κουμουνδούρος δυο υπουργεία κενά για δέλεαρ αλλά, όπως έδειξε η ψηφοφορία που έγινε είκοσι μέρες αργότερα, δε βρέθηκαν βουλευτές να δελεαστούν. Ο κακός τρόπος που χειρίστηκε το θέμα του ανασχηματισμού οδήγησε στην ανατροπή του. Ακολούθησαν οι βραχύβιες κυβερνήσεις Δεληγιώργη, Βούλγαρη, Κουμουνδούρου, Δεληγιώργη οι οποίες δεν επέδειξαν σημαντικό έργο.

4.5 Συμμαχική Κυβέρνηση

Όταν η Βουλή, στις 25 Νοεμβρίου, με ψήφους 84 κατά 70 αρνήθηκε να διακόψει τις εργασίες της για σαράντα μέρες, όπως ζήτησε ο Δεληγιώργης, γεγονός που τον ανάγκασε να παραιτηθεί ξανά, ο Κουμουνδούρος σύστησε να γίνει συμμαχική κυβέρνηση με ουδέτερο πρόεδρο. Επειδή δεν υπήρχε άλλη λύση, ο Βούλγαρης συμφώνησε και στις 28 Νοεμβρίου ορκίστηκε η πέμπτη μέσα σε τριάντα οκτώ μέρες κυβέρνηση με την ακόλουθη σύνθεση: Μπενιζέλος Ρούφος, βουλευτής Αχαΐας, εισοδηματίας, πρόεδρος και υπουργός Δικαιοσύνης, Σωτήρης Σωτηρόπουλος, Οικονομικών, Βασίλειος Σκαλτσοδήμος, βουλευτής Τριχωνίας, αντισυνταγματάρχης, Στρατιωτικών, Κωνσταντίνος Δαριεώτης, βουλευτής Πυλίας, πρ. νομάρχης - κτηματίας, Παιδείας, Βασίλειος Νικολόπουλος, πολιτευτής Γορτυνίας, δικηγόρος, Εσωτερικών, Ιωάννης Βαλασόπουλος, βουλευτής Λακεδαιμόνος, γιατρός, Εξωτερικών, Νικόλαος Βουδούρης, βουλευτής Χαλκίδας, εισοδηματίας, Ναυτικών. Οι τρεις πρώτοι ήταν φίλοι του Κουμουνδούρου, οι άλλοι τρεις του Βούλγαρη. Η συμμαχική κυβέρνηση πέτυχε να ψηφιστεί ο προϋπολογισμός του 1866, ο νόμος που όριζε τη διαδικασία για την επέκταση της ελληνικής νομοθεσίας στα Επτάνησα, καινούριοι νόμοι για το χαρτόσημο και στις 5 Ιανουαρίου 1866 εξέδωσε διάταγμα που όριζε ότι τελείωσε η πρώτη σύνοδος.

4.6 Νέα Κυβέρνηση Μπενιζέλου Ρούφου

Στη νέα κυβέρνηση, που ορκίστηκε στις 26 Ιανουαρίου και την προεδρία της και τα υπουργεία Δικαιοσύνης και Παιδείας κράτησε ο Ρούφος, πήραν, ο Κ. Προβελέγγιος, πρώην γεροϋσιαστής και τρεις φορές υπουργός του Οθωonus, το υπουργείο Εσωτερικών, ο Σπυρίδων Βαλαωρίτης, βουλευτής στην Ιόνιο Βουλή, αντίθετος στην ένωση, εισοδηματίας, το Εξωτερικών, ο Παναγιώτης Γιαννόπουλος, συνταξιούχος σύμβουλος του ελεγκτικού συνεδρίου, το Οικονομικών, ο Δημήτρης Σαχίνης, αντιπλοίαρχος, το Ναυτικών, ο Βασίλειος Πετμεζας, ταγματάρχης, το Στρατιωτικών. Μια εβδομάδα αργότερα, στις 3 Φεβρουαρίου, διορίστηκε υπουργός Δικαιοσύνης ο Κεφαλλονίτης νομομαθής, μέλος στην επιτροπή για τη σύνταξη του αστικού κώδικα, Τιμόθεος Φορέστης Τυπάλδος. Με καθυστέρηση ανέλαβε και ο Βαλαωρίτης που βρισκόταν την Κέρκυρα και δισταζε να δεχτεί το υπουργείο. Τελικά νίκησε τους δισταγμούς του, ήρθε στην πρωτεύουσα και φρόντισε να ρίξει την κυβέρνηση που ήταν μέλος της.

Η μόνη αξιολογη πράξη της κυβέρνησης αυτής ήταν ότι προκήρυξε δημοτικές εκλογές στους 351 δήμους της χώρας που έγιναν από τις 31 Μαρτίου ως τις 3 Απριλίου, χωρίς να αμφισβητηθεί το αποτέλεσμα τους.

4.7 Συντροφική Κυβέρνηση

Ο Γεώργιος ακολουθώντας υποδείξεις από το εξωτερικό, προσπάθησε να σχηματίσει κυβέρνηση κοινοβουλευτική με τη συμμετοχή των Βούλγαρη, Κουμουνδούρου και Δεληγιώργη. Ο ίδιος συμμορφώθηκε με τη σύσταση και στις 2 Ιουνίου κάλεσε τους τρεις πολιτικούς και τους ζήτησε να συνεργασθούν. Οι μεταξύ τους διαφωνίες όμως οδήγησαν στην απομάκρυνση του Κουμουνδούρου και τελικά στη δημιουργία δυαδικής κυβέρνησης υπό τους Βούλγαρη και Δεληγιώργη που ονομάστηκε συντροφική κυβέρνηση. Διορίστηκαν αξιόλογοι πολιτικοί άνδρες στις υπόλοιπες υπουργικές θέσεις ανάμεσα τους και ο Χ. Τρικούρης που ήταν τότε 35 ετών και ανέλαβε το υπουργείο εξωτερικών.

4.8 Η Κυβέρνηση Αλέξανδρου Κουμουνδούρου

Η δυαδική κυβέρνηση Βούλγαρη αναγκάστηκε να παραιτηθεί και στις 18 Δεκεμβρίου ορκίστηκε νέα με πρόεδρο, υπουργό Εσωτερικών και Δικαιοσύνης τον Αλέξ. Κουμουνδούρο, Εξωτερικών το Χαρίλαο Τρικούρη, βουλευτή Μεσολογγίου και πρώην διπλωματικό υπάλληλο, Στρατιωτικών το Δημήτριο Μ. Βότσαρη, βουλευτή

Τριχωνίας, αντισυνταγματάρχη, Ναυτικών τον Κωνσταντίνο Λομβαρδό, Παιδείας το Χαράλαμπο Χριστόπουλο, Οικονομικών τον Ευθύμιο Κεχαγιά. Εξι μέρες αργότερα ορκίστηκε ο Δημήτριος Γρίβας υπουργός Ναυτικών και ο Λομβαρδός Δικαιοσύνης. Από τους έξι υπουργούς μονάχα οι Λομβαρδός και Κεχαγιάς ήταν με τον Κουμουνδούρο το 1865. Οι άλλοι τέσσερις, που ήταν όλοι τους παιδιά αγωνιστών της Επανάστασης, με σπουδές στην Ευρώπη, τον είχαν καταψηφίσει, γιατί ο καθένας τους διεκδικούσε υπουργείο και ήταν αρχηγός μικρής ομάδας βουλευτών. Ο Χριστόπουλος ήταν υπουργός Εξωτερικών στην κυβέρνηση που σχημάτισε ο Βούλγαρης στις 3 Νοεμβρίου 1865 και ο Γρίβας στρατιωτικών στην κυβέρνηση Δεληγιώργη. Η κυβέρνηση Κουμουνδούρου παραιτήθηκε στις 15 Δεκεμβρίου 1867 έπειτα από διαφωνία με το βασιλιά.

4.9 Βραχύβια Κυβέρνηση Μωραϊτίνη- Κυβέρνηση Βούλγαρη

Ο Γεώργιος όρκισε στις 20 Δεκεμβρίου πρόεδρο του Υπουργικού Συμβουλίου τον Αριστεϊδη Μωραϊτίνη, που κράτησε και το υπουργείο Δικαιοσύνης. Ο βασιλιάς, που με διάταγμα (21.12.1867) διέκοψε τις εργασίες της γ' συνόδου για σαράντα μέρες, ήθελε να διαλύσει τη βουλή και να διενεργήσει νέες εκλογές, αλλά με την κυβέρνηση Μωραϊτίνη. Τα πολιτικά πρόσωπα που την αποτέλεσαν, και ιδιαίτερα ο Μεσσηνέζης, ζήτησαν να εξασφαλιστούν, ότι αυτοί θα έμεναν υπουργοί και μετά τις εκλογές. Επειδή ο Γεώργιος δεν μπορούσε να τους το υποσχεθεί παραιτήθηκαν και οδήγησαν σε κυβερνητική κρίση στις 25 Ιανουαρίου 1868. Αμέσως δόθηκε η εντολή στο Βούλγαρη, που την ίδια μέρα στις 8 το βράδυ όρκισε την τρίτη, επί βασιλείας Γεωργίου, κυβέρνηση του. Ο ίδιος κράτησε το υπουργείο Εσωτερικών, δίνοντας το Εξωτερικών στον Πέτρο Δεληγιάννη, το Στρατιωτικών στο Σπύρο Μήλιο, το Παιδείας στον Αντώνιο Μαυρομιχάλη, το Δικαιοσύνης στον πρώην δικαστικό Παναγιώτη Γ. Βάρβογλη, το Οικονομικών στον κτηματία Ευστάθιο Σίμο, το Ναυτικών στον πλοίαρχο Μιλτιάδη Κανάρη, γιο του ναυάρχου. Μαζί με την κυβέρνηση ο Βούλγαρης πήρε και τη διάλυση της βουλής. Νέες εκλογές θα διεξάγονταν από την Πέμπτη 21 ως και την Κυριακή 24 Μαρτίου. Η νέα βουλή θα άρχιζε τις εργασίες της στις 25 Απριλίου.

4.10 Η Κυβέρνηση Θρ.Ζαΐμη

Ο βασιλιάς κάλεσε το Δεληγιώργη και το Ζαΐμη και τους ζήτησε να σχηματίσουν κυβέρνηση συνεργασίας. Ο πρώτος αρνήθηκε. Την εντολή πήρε μόνος ο δεύτερος που, στις 2 μ.μ. της 22 Ιανουαρίου, λίγες ώρες μετά την παραίτηση του Βούλγαρη, παρουσίασε στο βασιλιά κατάλογο υπουργών και τους ορούς του, που ήταν : α) να διαλύσει τη βουλή, β) να έχει απόλυτη ελευθερία στις κινήσεις του, γ) να διατυπώσει παρατηρήσεις στο πρωτόκολλο. Ο Γεώργιος δεν φάνηκε πρόθυμος να υποκύψει στο Ζαΐμη και ανακάλεσε την εντολή. Την έδωσε στο Σπύρο Βαλαωρίτη, που δε βρήκε υπουργούς. Το ίδιο έπαθε και ο Μωραϊτίνης, ενώ ο Γεώργιος Ράλλης αρνήθηκε την εντολή. Έτσι, στις 24 Ιανουαρίου ξανακάλεσε το Ζαΐμη, που όρκισε κυβέρνηση την επομένη.

4.11 Οι εκλογές του 1869

Στις 17 Μαρτίου 1869 ο Ζαΐμης διέλυσε τη βουλή της Β' περιόδου, που δεν είχε ακόμα χρονίσει, και προκήρυξε εκλογές που θα άρχιζαν την Παρασκευή 16 Μαΐου και θα τελείωναν τη Δευτέρα 19 Μαΐου. Η κινήματα βουλή, της Γ' περιόδου, θα άρχιζε τις εργασίες της στις 5 Ιουνίου. Ο Ζαΐμης θα μπορούσε να κυβερνήσει, δίχως βουλή, ως τις 10 Δεκεμβρίου, αν ήθελε. Αλλά δεν ήθελε. Με την προκήρυξη που δημοσίευε τη μέρα που ορκίστηκε η νέα κυβέρνηση υποσχόταν ρητά ότι θα προκήρυσσε γρήγορα εκλογές, για να πει ο λαός ελεύθερα τη γνώμη του για όσα συνέβησαν, και για να μπορέσει η κυβέρνηση να εκθέσει στην καινούρια αντιπροσωπεία σε ποια κατάσταση βρήκε τις ένοπλες δυνάμεις της χώρας, καθώς και τη διπλωματική και πολεμική προπαρασκευή γενικά.

Ο Ζαΐμης δε διακρίθηκε ιδιαίτερα ως πολιτικός, παρόλο που τα προσόντα του δεν ήταν λίγα. Τον χαρακτήριζε η μετριοπάθεια και η συνέπεια. Διέθετε ορθή κρίση και αφοσίωση στους θεσμούς. Χωρίς να είναι ρήτορας, μιλούσε καλά, με σαφήνεια, λιτότητα και συντομία. Συντηρητικός από παράδοση δεν μπορούσε να αναλάβει πρωτοβουλίες ριζοσπαστικές. Περιοριζόταν σε προτάσεις για μεταρρυθμίσεις, που θα βελτιώναν τον κρατικό μηχανισμό και την απόδοση του. Δεν κατόρθωσε να τις επιβάλει. Ανηκε στην κατηγορία των παραγόντων εκείνων που είναι απαραίτητοι για την καλή λειτουργία κάθε πολιτεύματος. Αυτό το απέδειξε και με τον τρόπο που έκαμε τις εκλογές. Κράτησε απόλυτη αμεροληψία, αποφεύγοντας και υποψηφίους να προτείνει και συνδυασμούς να καταρτίσει. Παράλληλα υποχρέωσε τις αρχές να μείνουν αμέτοχες στην εκλογική μάχη. Γι' αυτό και η βουλή της Γ' περιόδου ήταν η πιο αντιπροσωπευτική.

Η τελευταία ψηφοφορία, στις 27 Δεκεμβρίου 1871, έδινε αποτέλεσμα που θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αναίρει το παραπάνω συμπέρασμα. Η κυβέρνηση Βούλγαρη, που την υποστήριζε ο Κουμουνδούρος, και είχε σχηματισθεί για να ενεργήσει νέες εκλογές, πήρε 69 ψήφους και οι αντίπαλοι της 74. Οι πρόκριτοι δηλαδή που έπρεπε να ακολουθήσουν τη βασιλική γραμμή ή απουσίασαν από την ψηφοφορία ή συντάχθηκαν με τις ομάδες Δεληγιώργη και Ζαΐμη. Αυτό σήμαινε πως δεν ήταν πιστοί στο βασιλιά σε κάθε περίπτωση. Η απάντηση θα ήταν καταφατική, αν η συμμαχική κυβέρνηση ήταν προϊόν της έμπνευσης του Γεωργίου, ενώ ήταν του πατέρα του που έτυχε να βρίσκεται τις μέρες εκείνες στην Αθήνα και θέλησε να μεταφέρει στη χώρα μας το θεσμό των συμμαχικών κυβερνήσεων που καρποφορούσε στη δική του. Και ότι δε συμπαινούσε τη λύση αποδείχτηκε με την απόλυση του Βούλγαρη στις αρχές Ιουλίου 1872, παρόλο που η «συντροφική», όπως χαρακτηρίστηκε, κυβέρνηση είχε κερδίσει τις εκλογές, που διενεργήθηκαν στις 26-29 Φεβρουαρίου 1872.

4.12 Η βουλή του 1875

Η εξέλεξη των εκλογών κράτησε λιγότερο από μήνα. Πριν τελειώσει, στις 30 Σεπτεμβρίου, ο Τρικούρης ανακοίνωσε ότι η κυβέρνηση του παραιτήθηκε, γιατί διαπίστωνε ότι όλες οι αποχρώσεις της αντιπολιτεύσεως είχαν συμφωνήσει να συγκροτηθεί κυβερνητικό σχήμα που θα μπορούσε να συνεργασθεί με τη βουλή. Η παραίτηση δεν επηρέασε άμεσα τις πολιτικές εξελίξεις. Όταν τελείωσε η εξέλεξη και έγινε η εκλογή του προέδρου, ο κοινός υποψήφιος της αντιπολιτεύσεως Άλξ. Κουμουνδούρος εκλέχθηκε με 136 ψήφους. Δεκαεπτά ψηφοδέλτια βρέθηκαν λευκά. Τα είχαν ρίξει οι τρικουπικοί. Υστερα από το αποτέλεσμα αυτό ο Κουμουνδούρος σχημάτισε κυβέρνηση κρατώντας το υπουργείο Εσωτερικών. Στο Οικονομικών έβαλε το Σωτήριο Σωτηρόπουλο, στο Παιδείας το δικηγόρο, βουλευτή Έρμιονίδας, Γεώργιο Μίληση, στο Εξωτερικών το δικηγόρο, πρώην διπλωματικό υπάλληλο, βουλευτή Καρυστίας, Αλέξανδρο Κοντόσταυλο, στο Δικαιοσύνης το δικηγόρο, βουλευτή Μαντινείας, Ιωάννη Παπαζαφειρόπουλο, στο Στρατιωτικών τον ταγματάρχη, βουλευτή Ευρυτανίας, Σπυρίδωνα Καραϊσκάκη, στο Ναυτικών τον πρώην δημόσιο υπάλληλο, βουλευτή Ηλείας, Ανδρέα Αυγερινό. Οι Μίλησης και Καραϊσκάκης γίνονταν για πρώτη φορά υπουργοί. Στην προεδρία της βουλής εκλέχθηκε ο Θρασύβουλος Ζαΐμης με ψήφους 131. Ένα ψηφοδέλτιο βρέθηκε λευκό.

Η πέμπτη κυβέρνηση Κουμουνδούρου έζησε 13 μήνες και 11 μέρες. Αναγκάστηκε να παραιτηθεί, όταν η βουλή καταψήφισε νομοσχέδιο που προέβλεπε τη σύναψη δανείου 10.000.000 δραχμών. Σχηματίστηκε κυβέρνηση Δεληγιώργη που έπεσε μετά πέντε μέρες, και την 1η Δεκεμβρίου 1876 ο Κουμουνδούρος σχημάτιζε την έκτη κυβέρνηση του.

4.13 Η βουλή του 1879

Μετά το θάνατο του Κ. Κανάρη (2 Σεπτεμβρίου 1877) ή «οικουμενική» κυβέρνηση, χωρίς πρόεδρο, έμεινε στην εξουσία ως τις πρώτες μέρες του Ιανουαρίου 1878, όταν ο βασιλιάς έδωσε εντολή στον υπουργό των Στρατιωτικών να κινητοποιήσει το στρατό προς τα ελληνοτουρκικά σύνορα. Ο υπουργός αρνήθηκε να συμμορφωθεί με τη βασιλική επιθυμία και παραιτήθηκε. Τον ακολούθησαν και οι συνάδελφοι του. Τη διαδοχή κυβέρνησης σχημάτισε ο Αλέξ. Κουμουνδούρος στις 11 Ιανουαρίου κρατώντας και το υπουργείο Εσωτερικών, ενώ έδωσε τα υπουργεία Εξωτερικών και Παιδείας στο Θεόδωρο Δηλιγιάννη, τα Οικονομικών και Δικαιοσύνης στο Νικόλαο Παπαμιχαλόπουλο, τα Ναυτικών στο Γεώργιο Μπουμπουλη, το Στρατιωτικών στον ταγματάρχη, βουλευτή Καλαβρύτων, Σωτήριο Πετμεζα. Η κυβέρνηση αυτή καταψήφισθηκε στις 17 Οκτωβρίου 1878 με ψήφους 80 κατά 76. Ο βασιλιάς κάλεσε τότε τον Έπαμ. Δεληγιώργη να σχηματίσει κυβέρνηση, αλλά εκείνος αρνήθηκε. Δεν μπόρεσε να λησμονήσει ότι στις 14 και 15 Ιανουαρίου 1878 Αθηναίοι διαδηλωτές πετροβολούσαν το σπίτι του. Οι διαδηλωτές τότε είχαν πετροβολήσει και τα σπίτια των Κουμουνδούρου, Τρικούπη, Ζαΐμη, αλλά οι τελευταίοι δεν πήραν το επεισόδιο κατάκαρδα. Ο Δεληγιώργης, αντίθετα, πικράθηκε πολύ και αρνήθηκε κάθε ανάμιξη του στην πολιτική ζωή, ως τη μέρα που πέθανε (14 Μαΐου 1879). Έπειτα από αυτό ή εντολή δόθηκε στο Χαρ. Τρικούπη, που σχημάτισε στις 21 Οκτωβρίου κυβέρνηση παίρνοντας για συνεργάτες αποκλειστικά τους γόνους των μεγάλων αγωνιστών της Επανάστασης. Ο ίδιος κράτησε τα υπουργεία Εξωτερικών και Οικονομικών και ανέθεσε τα Εσωτερικών και Δικαιοσύνης στο Θρασ. Ζαΐμη, το Παιδείας στο Νικόλαο Άλεξ. Μαυροκορδάτο, βουλευτή Ανδρου, το Στρατιωτικών στο Σπυρ. Γεωργ. Καραϊσκάκη και το Ναυτικών στο Μιλτιάδη Κ. Κανάρη. Η σύνθεση όμως αυτή δεν έσωσε τη νέα κυβέρνηση, που καταψήφισθηκε την ίδια μέρα της ορκωμοσίας της με ψήφους 87 κατά 80. Ο Κουμουνδούρος στις 26 Οκτωβρίου ξανασχημάτισε κυβέρνηση κρατώντας τα υπουργεία Εσωτερικών και Δικαιοσύνης και δίνοντας το Εξωτερικών και το Οικονομικών στο Θεόδ. Δηλιγιάννη, το Παιδείας στον Ανδρέα Αυγερινό, τα Στρατιωτικών και τα Ναυτικών στο Γεώργιο Μπούμπουλη. Η ενάτη αυτή κυβέρνηση Κουμουνδούρου έμεινε στην εξουσία ως τις 10 Μαρτίου 1880. Έτσι ο Μεσσηνίας πολιτικός κυβέρνησε, χωρίς ουσιαστική διακοπή, είκοσι έξι μήνες και διενήργησε βουλευτικές εκλογές στις 23 Σεπτεμβρίου 1879.

Η βουλή της Η' περιόδου αριθμούσε 209 βουλευτές. Με την αύξηση του πληθυσμού, που διαπιστώθηκε στην απογραφή που έγινε τον ίδιο χρόνο, αυξήθηκε και ο αριθμός των εδρών σε δεκαοκτώ περιφέρειες. Η αύξηση ήταν δύο έδρες στην Αττική και από μια στις υπόλοιπες δεκαεπτά περιφέρειες.

Η παρουσία των ιδίων προσώπων δε βοήθησε στο να δημιουργηθούν κομματικοί σχηματισμοί και συντελούσε στην κυβερνητική αστάθεια, γιατί οι «επαγγελματίες», όταν δεν ήταν οργανωμένοι σε κόμματα με αυστηρή πειθαρχία, δεν πρόσφεραν την υποστήριξη τους σε καμιά κυβέρνηση χωρίς ανταλλάγματα. Και στη βουλή αυτή η μερίδα που κυριαρχούσε ήταν η κουμουνδουρική. Γι' αυτό, έκτος από διακοπή έξι μηνών (10.3.-13.10.1880), κατά τους οποίους κυβέρνησε ο Τρικούπης, στην εξουσία έμεινε ο Κουμουνδούρος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 : Η ΑΝΟΡΘΩΤΙΚΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΤΟΥ Χ. ΤΡΙΚΟΥΠΗ 1882-1895

5.1 Οι εκλογές του Δεκεμβρίου 1881

Η προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Άρτας και η άμεση ανάγκη νομικής ρυθμίσεως του καθεστώτος των νέων επαρχιών, που έπρεπε να εκπροσωπηθούν στο κοινοβούλιο, οδήγησαν στη διάλυση της βουλής και στην προκήρυξη νέων εκλογών, που διεξήχθησαν από τον πρωθυπουργό Αλέξανδρο Κουμουνδούρο στις 20 Δεκεμβρίου 1881. Κύριος αντίπαλος του ήταν ο Χαρίλαος Τρικούπης γύρω από τον όποιο είχε συσπειρωθεί το μεγαλύτερο μέρος της αντιπολίτευσης καθώς, μετά το θάνατο του Βούλγαρη και του Κανάρη το 1877, του Επαμεινώνδα Δεληγεώργη το 1879 και του Θρασύβουλου Ζαΐμη το 1880, είχε απορροφηθεί από τους σημαντικότερους παλιούς ηγέτες της.

Έχοντας σχηματίσει συγκροτημένη πολιτική ομάδα από το 1873 (το λεγόμενο «Πέμπτο» κόμμα ή νεωτεριστικό κόμμα), ο Τρικούπης εμφανίσθηκε σαν αυτοδύναμος πολιτικός αρχηγός μόνο μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου 1875, κατά τις όποιες συγκέντρωσε γύρω του πάνω από 30 βουλευτές. Η σύντομη πρωθυπουργία του 1880 είχε ενισχύσει τη θέση του και ο θάνατος των αντιπάλων του άφηνε πια το πεδίο ελεύθερο. Μέσα σε τρία χρόνια το «Πέμπτο» κόμμα έγινε αυτόματα το «Δεύτερο», κληρονομώντας αρκετούς ζαϊμικούς, δεληγεωργικούς αλλά και βουλγαρικούς πολιτευτές και κομματάρχες.

Η τρικουπική πλειοψηφία εκδηλώθηκε με τη θριαμβευτική εκλογή του τρικουπικού υποψηφίου Σ. Βαλαωρίτη στο αξίωμα του προέδρου της βουλής. Ακολούθησε η παραίτηση του Κουμουνδούρου και λίγες μέρες αργότερα ορκίσθηκε η νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό το Χαρίλαο Τρικούπη. (Πρωθυπουργός, υπουργός Εξωτερικών και προσωρινά Εσωτερικών, ο Χ. Τρικούπης, υπουργός Οικονομικών ο Π. Καλλιγιάς, Παιδείας ο Κ. Λομβαρδός, Δικαιοσύνης ο Δ. Ράλλης, Ναυτικών ο Γ. Ρούφος και Στρατιωτικών ο Σπ. Καραϊσκάκης). Ήταν η τέταρτη πρωθυπουργία του Χ. Τρικούπη που για πρώτη όμως φορά στηριζόταν σε συμπαγή κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Ανοίχθηκε έτσι μια νέα περίοδος στην οποία κυριάρχησε απόλυτα σχεδόν η προσωπικότητα του. Για 13 σχεδόν χρόνια — ως τον Ιανουάριο του 1895 — ο Τρικούπης ήταν σχεδόν συνεχώς πρωθυπουργός : δεν παρέδωσε την εξουσία στους αντιπάλους του παρά τρεις μόνο φορές και για διάστημα που δεν ξεπερνούσε στο σύνολο του τα τρία χρόνια, σφραγίζοντας έτσι μια ολόκληρη εποχή. Κατά περίεργη σύμπτωση όμως απουσίασε από όλες τις στιγμές έκρηξης της βαλκανικής κρίσης : όπως δεν είχε αντιπροσωπεύσει την Ελλάδα στο συνέδριο του Βερολίνου, και δεν είχε συμμετάσχει στις διαπραγματεύσεις για την προσάρτηση της Θεσσαλίας, έτσι δεν είχε την εξουσία όταν οι Βούλγαροι προσάρτησαν την ανατολική Ρωμυλία, και πέθανε λίγο πριν από τον πόλεμο του 1897.

Ο κύριος αντίπαλος του Αλέξανδρος Κουμουνδούρος εξαφανίσθηκε γρήγορα από την πολιτική σκηνή.

Απογοητευμένος από την ήττα του, αρρώστησε και πέθανε ένα χρόνο αργότερα. Στη κατάρρευσή του συνέβαλε αποφασιστικά και ένα οικονομικό σκάνδαλο που είχε ξεσπάσει ήδη από το 1881.

5.2 Οι εκλογές του Απριλίου 1885

Στις 5 Φεβρουαρίου η κυβέρνηση Τρικούπη είχε μόλις ανατραπεί στη βουλή με ψήφους 108 έναντι 104. Ο αντιπρικοπιτισμός, υπό την ηγεσία του Θ. Δηλιγιάννη, έκανε έτσι την πρώτη του σημαντική εμφάνιση στο δημόσιο βίο της χώρας.

Με τις κραυγές «κάτω ο Πετρέλαιος», «κάτω οι φόροι», «κάτω η ακρίβεια», οι διαδηλωτές συνόδευσαν θριαμβευτικά το Δηλιγιάννη ως τα ανάκτορα. Εκεί ο εκλεκτός του λαϊκισμού αξίωσε από το βασιλιά όχι μόνο την εντολή για να σχηματίσει κυβέρνηση, αλλά και το δικαίωμα να διαλύσει τη βουλή και να προσφύγει σε νέες εκλογές. Παρά τις τέσσερις συναντήσεις που είχε με το Γεώργιο, ο Δηλιγιάννης δεν κατόρθωσε ούτε να τον πείσει ούτε να τον γοητεύσει, ούτε να υπερνικήσει τη μόνιμη δυσπιστία του στέμματος προς το πρόσωπο του. Ύστερα από αυτό, άκαμπτος ο Δηλιγιάννης και πεισμένος για το λαϊκό του έρεισμα, κατέθεσε την εντολή, δηλώνοντας ότι δεν υπάρχει άλλη λύση του πολιτικού αδιεξόδου παρά μόνο οι νέες εκλογές. Ο Τρικούπης σχημάτισε πάλι κυβέρνηση με αποστολή τη διενέργεια εκλογών, οι οποίες και πραγματοποιήθηκαν μετά δίμηνο, στις 7 Απριλίου 1885.

Στις εκλογές αυτές επιβεβαιώθηκαν δύο σημαντικές μεταβολές : α) η λαϊκή δυσaréσκεια κατά της πολιτικής του Τρικούπη που πήρε εξαιρετικές διαστάσεις θεωρήθηκε ως κύριος υπεύθυνος για την ακρίβεια, για την οικονομική κρίση και τη γενική δυσπραγία η δημαγωγία των αντιπάλων του δε δημιούργησε την αντιπρικοπιτική μεταστροφή, αλλά απλώς βρήκε σ' αυτή το πρόσφορο έδαφος για να καρποφορήσει β) ο αντιπρικοπιτισμός εμφανίστηκε για πρώτη φορά συνασπισμένος σε ενιαία εκλογική παράταξη. Οι Κουμουνδούρος, Δεληγεώργης, Βούλγαρης, Ζαΐμης είχαν εκλείψει από την πολιτική σκηνή. Το σύστημα των πέντε κομμάτων του 1880 παραχώρουσε τη θέση του σε ένα δικομματικό σύστημα. Ο Δηλιγιάννης ανέλαβε το ρόλο του αντιπρικοπιτικού φόβητρου και οι εκλογές του 1885 τον αναγνώρισαν για πρώτη φορά. Σε σύνολο 245 εδρών οι τρικοπιτικοί δεν ξεπέρασαν τους 56 έναντι 184 δηλιγιαννικών και 5 δημοκρατικών.

5.3 Κυβέρνηση Θεόδωρου Δηλιγιάννη

Η κυβέρνηση Δηλιγιάννη σχηματίστηκε στις 19 Απριλίου 1885, με την εξής σύνθεση : Πρωθυπουργός, υπουργός Οικονομικών και Εξωτερικών Θ. Δηλιγιάννης, Εσωτερικών Ν. Παπαμιχαλόπουλος, Δικαιοσύνης Σ. Αντωνόπουλος, Εκκλησιαστικών Α. Ζυγομαλάς, Στρατιωτικών Α. Μαυρομιχάλης, Ναυτικών Ροβ. Ρώμας. Οι Ζυγομαλάς και Ρώμας παρατήθηκαν στις 11 Οκτωβρίου και αντικαταστάθηκαν από τους Α. Κοντογούρη και Γ. Μπούμπουλη αντίστοιχα. Πρόεδρος της βουλής εκλέχθηκε με μεγάλη πλειοψηφία ο δηλιγιαννικός υποψήφιος Δημ. Καλλιφρονάς.

Από την πρώτη στιγμή, με την εναρκτήρια ομιλία του βασιλιά, ο Δηλιγιάννης όρισε ως στόχο του τη βελτίωση των οικονομικών της χώρας με την περιστολή των δημόσιων δαπανών. Στιγμάτισε την πολιτική του Τρικούπη, ως υπεύθυνη για τον πληθωρισμό και την ακρίβεια. Παράλληλα, από το πλήθος των φιλολαϊκών του υποσχέσεων, τήρησε μόνο τρεις :

- α. την κατάργηση του νόμου περί προσόντων των δημοσίων υπαλλήλων,
- β. την κατάργηση του μονοπωλίου για το τσιγαρόχαρτο και τα σπύρτα και
- γ. τη μείωση των φόρων πάνω στην κατανάλωση του κρασιού και του καπνού.

Σαν ένα εντυπωσιακό «μέτρο λιτότητας», ο Δηλιγιάννης ανήγγειλε την κατάργηση όλων των ελληνικών πρεσβειών στο εξωτερικό, με μόνη εξαίρεση την πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη.

5.4 Κυβέρνηση Τρικούπη 1886 έως 1890

Ένα από τα πρώτα μέληματα της νέας κυβέρνησης του Τρικούπη ήταν η ψήφιση του νέου εκλογικού νόμου καθιέρωσε την ευρεία περιφέρεια αντί της στενής για να πλήξει την τυραννία του κομματάρχη και μείωσε τον αριθμό των βουλευτών από 245 σε 150. Στις 6 Νοεμβρίου 1886 η βουλή διαλύθηκε και προκηρύχθηκαν εκλογές για τις 4 Ιανουαρίου 1887. Στις εκλογές αυτές ο Τρικούπης θριάμβευσε συγκεντρώνοντας περίπου 90 βουλευτές σε σύνολο 150.

Η βουλή της 4ης Ιανουαρίου 1887 στάθηκε μια από τις μακροβιότερες στην ελληνική κοινοβουλευτική ιστορία, εξάντλησε σχεδόν την προβλεπόμενη τετραετία σε τέσσερις τακτικές συνόδους και δύο έκτακτες. Στην περίοδο αυτή, ο Τρικούπης κυβέρνησε αδιάλειπτα από τις 6 Μαΐου 1886 έως τις 24 Οκτωβρίου 1890 και μπόρεσε έτσι να συνεχίσει και να ολοκληρώσει το θεσμικό και οικονομικό του έργο.

5.5 Κυβερνήσεις Δηλιγιάννη, Κωνσταντόπουλου, Τρικούπη, Σωτηρόπουλου 1890-1893

Στις εκλογές της 14ης Οκτωβρίου 1890 το κόμμα του Χ. Τρικούπη καταψηφίστηκε για δεύτερη φορά. Θριαμβευτής των εκλογών ήταν φυσικά ο μόνιμος αντίπαλος του Θ. Δηλιγιάννη. Στη νέα κυβέρνηση ο ίδιος κράτησε επίσης τα υπουργεία των Εξωτερικών και των Στρατιωτικών. Στο υπουργείο Οικονομικών διόρισε τον οικονομολόγο και νέο πολιτικό Κ. Καραπάνο. Τα υπόλοιπα υπουργεία ανέλαβαν οι Α. Δεληγεώργης, Αλ. Ζαΐμης, Κ. Κουμουνδούρος, Αχ. Γεροκωστόπουλος. Πρόεδρος της βουλής εκλέχθηκε ο δηλιγιαννικός υποψήφιος Κ. Κωνσταντόπουλος.

Στην εσωτερική διακυβέρνηση ο Δηλιγιάννης έσπευσε αμέσως να καταργήσει τον εκλογικό νόμο του Τρικούπη και να αυξήσει τον αριθμό των βουλευτών από 150 σε 207.

Η άρνηση βοήθειας όμως προς την Κρήτη έκανε μεγάλη μερίδα του λαού να τον αντιπαθήσει, έτσι η κυβέρνηση Δηλιγιάννη παύτηκε στις 18 Φεβρουαρίου 1892. Ατμόσφαιρα μεγάλης κρίσεως δημιουργήθηκε στην Αθήνα. Ο Γεώργιος από τη πλευρά του, ήταν υποχρεωμένος να αναζητήσει «αποστάτες». Τους βρήκε κατά το πλείστον στο χώρο του «Τρίτου Κόμματος», μεταξύ των προοδευτικών νέων πολιτευτών. Ο Κ. Κωνσταντόπουλος, οικονομολόγος, ανέλαβε ως πρωθυπουργός.

Μόνη πια λύση ήταν για μια ακόμα φορά οι νέες εκλογές. Ορίστηκαν πραγματικά για τις 3 Μαΐου 1892. Σ' αυτές ο Δηλιγιάννης αποδοκιμάστηκε από το εκλογικό σώμα και έτσι ο Γεώργιος μπόρεσε να δικαιολογήσει εκ των υστέρων την ενέργεια της αποπομπής του λαϊκιστή ηγέτη. Ο Χ. Τρικούπης σχημάτισε τη νέα κυβέρνηση. Στη συνεχιζόμενη πρωτοφανή δημοσιονομική δυσπραγία, ο Τρικούπης επιχείρησε να αντεπεξέλθει και πάλι με την προσφιλή τακτική του της «φυγής προς τα εμπρός» : σύναψη νέων δανείων για την εξυπηρέτηση των παλιών.

Ο Τρικούπης, βλέποντας ότι το πολυσυζητημένο δάνειο αποτύγγανε, αντί να αναθεωρήσει την τακτική του ως προς την αντιμετώπιση του δημοσιονομικού προβλήματος, επωφελήθηκε απλώς για να απομακρυνθεί έγκαιρα

από την αρχή, πριν από την επερχόμενη καταστροφή. Με την απομάκρυνση του Τρικούπη, ο Γεώργιος θέλησε να επαναλάβει την προσπάθεια του για να αναδείξει ένα «τρίτο κόμμα» πέρα από τις δύο βασικές μερίδες. Έτσι, διόρισε πρωθυπουργό τον ανεξάρτητο, και μάλιστα ούτε καν βουλευτή, Σ. Σωτηρόπουλο, με υπουργό Εξωτερικών τον «αρχηγό» του «τρίτου κόμματος» Δ. Ράλλη (3 Μαΐου 1893). Στην κυβέρνηση αυτή προστέθηκαν και άλλοι που δεν άνηκαν στις δύο μεγάλες πολιτικές παρατάξεις, όπως οι Αθ. Ευταξίας, Ε. Κριεζής, Κόρπας κλπ. Ο Γεώργιος πίστεψε και τη φορά αυτή ότι οι Σωτηρόπουλος και Ράλλης, λόγω της φήμης που είχαν σαν «σκληροί δημοκράτες» και ασυμβίβαστοι, θα πετύχαιναν στο ζήτημα που, ένα χρόνο πριν, είχε αποτύχει ο φίλος τους Κ. Κωνσταντόπουλος. Η οικονομία της χώρας βυθιζόταν στο χάος, ενώ η κυβέρνηση Σωτηρόπου-λου, παρά την αυλική ενθάρρυνση, έχανε κάθε έλεγχο πάνω στην κατάσταση.

5.6 Η τελευταία κυβέρνηση Τρικούπη

Στις 28 Οκτωβρίου 1893, ο υποψήφιος του Σωτηρόπουλου για την προεδρία της βουλής καταψηφίστηκε. Στη θέση αυτή εκλέχθηκε ο τρικουπικός Β. Βουδούρης. Επιβεβαιώθηκε έτσι η τρικουπική πλειοψηφία στη βουλή. Ύστερα από αυτό, στις 30 Οκτωβρίου, ο Σωτηρόπουλος παραιτήθηκε και η εντολή δόθηκε στο Χ. Τρικούπη. Πρώτη μέριμνα του Τρικούπη ήταν να ακυρώσει το «δάνειο κεφαλαιοποίησης» του Σωτηρόπουλου, γιατί θεώρησε ότι αυτό είχε ισχυρότατα κλονίσει την αξιοπιστία της Ελλάδας στο εξωτερικό. Προσπάθησε και πάλι να επανέλθει στην προσφιλή του τακτική των νέων δανείων για την εξυπηρέτηση των παλαιών. Όμως, τη φορά

αυτή, στάθηκε αδύνατο πια να συνάψει οποιοδήποτε δάνειο. Έτσι, στις 10 Δεκεμβρίου 1893, ο Χ. Τρικούπης υποχρεώθηκε να αναγνωρίσει από το βήμα της βουλής ότι «δυστυχώς έπτωχεύσαμεν». Η είδηση της πτώχευσης προκάλεσε την εξέγερση όλων των δανειστών : Παρίσι, Λονδίνο, Βερολίνο αξίωναν ομόφωνα την επιβολή διεθνούς ελέγχου πάνω στις εισπράξεις των προσόδων του δημοσίου.

Στον κοινοβουλευτικό χώρο όλες οι μερίδες της αντιπολίτευσης (Δηλιγιάννης, Καραπάνος, Σωτηρόπουλος, Κωνσταντόπουλος, Ράλλης κλπ.) βρήκαν τον τρόπο, ξεπερνώντας τις οξύτατες διαφωνίες τους, να ενωθούν σε ένα κοινό μέτωπο κατά του Τρικούπη και να αρχίσουν τα συλλαλητήρια. Ο Γεώργιος άρχισε και αυτός να ενισχύει τον αντιτρικουπικό αγώνα, όχι μόνο για να ικανοποιήσει τους αλλοδαπούς δανειστές της Ελλάδας, αλλά και γιατί η απογοήψη του Τρικούπη ως εξιλαστήριο θύματος θα επέτρεπε μια σχετική αναστήλωση της διεθνούς πίστης της χώρας. Έτσι, ένας συνασπισμός από τις πιο ετερόκλητες δυνάμεις ορθώθηκε ενάντια στον Τρικούπη. Οι λαϊκές τάξεις ξεσηκώθηκαν εναντίον του λόγω της ανελέητης φορολογίας που είχε επιβάλει. Ο στρατός κινητοποιήθηκε λόγω του διεθνούς εξευτελισμού της Ελλάδας, της έλλειψης προοπτικών ως προς τα εθνικά ζητήματα. Οι ανώτερες τάξεις και τα ανάκτορα, απηχώντας τη διεθνή κατακραυγή κατά του Τρικούπη, τον καταδίκασαν και τον απομόνωσαν. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικό είναι ότι πίσω από τις βίαιες αντιδράσεις των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων κρύβονταν συχνά Έλληνες κεφαλαιούχοι που είχαν τοποθετήσει τα χρήματά τους σε ελληνικά χρεόγραφα στα χρηματιστήρια του εξωτερικού.

Η κατάσταση αυτή οδήγησε τον Τρικούπη σε παραιτήση αιφνιδιάζοντας τους αντιπάλους του και αφήνοντας στο Γεώργιο την ευθύνη για το ξεπέραςμα της κρίσης.

5.7 Εκλογές 1895

Το αποτέλεσμα των εκλογών της 16ης Απριλίου ήταν εντυπωσιακό. Από τις 207 έδρες που καλύφθηκαν με τις εκλογές, το τρικουπικό κόμμα δε διασώθηκε παρά μόνο σε 15. Έκτος από τρία, όλα τα σημαντικά στελέχη του κόμματος, ανάμεσα στα όποια και ο ίδιος ο Τρικούπης, απέτυχαν να εκλεγούν. Ο θριαμβευτής των εκλογών ήταν φυσικά ο Δηλιγιάννης. Η νίκη του στρατοπέδου του λαϊκισμού ικανοποίησε όλους : τα ανάκτορα, τους ξένους, τους δανειστές, την ανώτερη τάξη, το λαό και το στρατό.

Για τον Τρικούπη, η ήττα αυτή σφράγισε και το τέλος της πολιτικής του σταδιοδρομίας. Από την επομένη των εκλογών, ο Χ. Τρικούπης δήλωσε ότι αποχωρεί από την πολιτική και ότι αποδεσμεύει τους λίγους βουλευτές του που είχαν διασωθεί από οποιαδήποτε κομματική υποχρέωση. Μετά από λίγο αναχώρησε στο εξωτερικό. Η αποτυχία στις προσπάθειες του δεν ήταν αμέτοχη στο θάνατο του, που επήλθε μετά από ένα χρόνο στις Κάνες της Γαλλίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 : ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΟ 1895 ΕΩΣ ΤΟ 1900

6.1 Η κυβέρνηση Αλ. Ζαΐμη

Ο Γεώργιος μετά την ήττα στον πόλεμο του 1897 εξακολούθησε να χειρίζεται σχεδόν με αποκλειστικότητα την εξωτερική πολιτική και να έχει ευρύτατα ρυθμιστικά περιθώρια στα εσωτερικά ζητήματα. Μάλιστα, στις 21 Σεπτεμβρίου 1897, αυτός ήταν που επέλεξε για την πρωθυπουργία τον Αλέξανδρο Ζαΐμη, στέλεχος του δηλιγιαννικού κόμματος και από το 1895 πρόεδρος της βουλής. Ο Θ. Δηλιγιάννης θέλοντας μια νέα αρχή συγκατατέθηκε τελικά και στηρίζει τη νέα κυβέρνηση, που πήρε ψήφο εμπιστοσύνης στις 23 Σεπτεμβρίου, και στη συνέχεια διέκοψε τις εργασίες της βουλής. Η σύνθεση της νέας κυβέρνησης ήταν η ακόλουθη: πρωθυπουργός και υπουργός Εξωτερικών Αλ. Ζαΐμης άλλοι υπουργοί : Στρατιωτικών Κ. Σμολένσκης, Οικονομικών Στ. Στρέιτ, Εσωτερικών Γ. Κόρπας, Ναυτικών Κ. Χατζηκυριάκος, Παιδείας Α. Παναγιωτόπουλος και Δικαιοσύνης Αλοΐσιος Τόμαν.

Από το Σεπτέμβριο του 1897 μέχρι τον Απρίλιο του 1899 ο Ζαΐμης κυβέρνησε ευσυνείδητα και έχοντας την εύνοια του στέμματος χρησιμοποιήθηκε και αργότερα σε ιδιόρρυθμες περιπτώσεις της πολιτικής κατάστασης.

6.2 Κυβέρνηση Γεώργιου Θεοτόκη

Οι εκλογές της 7ης Φεβρουαρίου 1899 χαρακτηρίστηκαν σε γενικές γραμμές ανόθευτες και έδωσαν τη νίκη

στο Γεώργιο Θεοτόκη, ο οποίος στις προεκλογικές του εξαγγελίες είχε παρουσιάσει το κόμμα του σαν παράταξη μεταρρυθμίσεων και προόδου, που θα συνέχιζε το έργο του Τρικούπη. Αυτό έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στην επικράτησή του, γιατί σαν τρικουπικό κόμμα το ψήφισε ο λαός. Φυσικά το νέο κόμμα, όσο και αν, σε αντιδιαστολή με το δηλιγιαννικό, έμεινε συνδεδεμένο με την ανάμνηση του Τρικούπη, επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από την προσωπικότητα του νέου αρχηγού. Οι σχέσεις του πρωθυπουργού με τους συνεργάτες του και την αντιπολίτευση, η στάση του απέναντι στα ανάκτορα και στις ξένες δυνάμεις, το έργο γενικά της κυβέρνησης, καθορίστηκαν από τις αρχές και την ιδιοσυγκρασία του Θεοτόκη. Επειδή αυτός υπήρξε το κυριότερο πολιτικό πρόσωπο της κρίσιμης περιόδου μέχρι την επανάσταση στο Γουδί (κάλυψε σαν πρωθυπουργός επτά χρόνια περίπου), η προσωπικότητα και το έργο του συζητήθηκαν και αποτιμήθηκαν ποικιλότροπα. Οι κρίσεις πάντως υπερασπιστών και επιτιμητών συμπίπτουν στο ότι σαν άνθρωπος ήταν οξυδερκής, ήπιος και ευγενής, αλλά όχι αρκετά θεληματικός και δραστήριος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Το γενικό συμπέρασμα που προκύπτει από την εκπόνηση της εργασίας αυτής είναι, ότι το πολιτικό κλίμα της εξεταζόμενης περιόδου ήταν ιδιαίτερα έντονο.

Συχνά υπήρξαν αναταραχές, εξεγέρσεις, συγκρουόμενα συμφέροντα και διαφωνίες με το μονάρχη. Στα χαρακτηριστικά αυτά συνέβαλε οπωσδήποτε και το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια αυτών των 56 χρόνων στο πολιτικό στίβο επιδόθηκαν σημαντικοί άνδρες με οράματα, στόχους αλλά και συχνά αυταρχικό χαρακτήρα. Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν έντιμοι άνθρωποι που σέβονταν την εξουσία που κατείχαν, προσπαθώντας να κάνουν ό,τι θεωρούσαν εκείνοι σωστό για την ανόρθωση της χώρας και την αντιμετώπιση των προβλημάτων. (Αρκετοί από αυτούς ήταν απόγονοι ηρώων της επανάστασης του 1821). Δεν έλειπαν ωστόσο φαινόμενα φαυλοκρατίας σε μια εποχή που η Ελλάδα είχε ανάγκη από ισχυρές κυβερνήσεις.

Ο βασιλιάς κατευθυνόμενος συχνά από τις υποδείξεις των Μεγάλων Δυνάμεων ακολουθούσε τακτική προς την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους ενώ εκείνες φρόντιζαν να επεμβαίνουν στα εσωτερικά του κράτους και μέσω ενός υπουργικού συμβουλίου. Απόρροια των παραπάνω διαπιστώσεων είναι ότι αδιαμφισβήτητα δυνάμεις του εξωτερικού επενέβαιναν στην ελληνική πολιτική ζωή και συχνά με αδιάκριτο τρόπο. Προοδευτικά συντάγματα και νόμοι εμφανίζονται αυτή τη περίοδο, δείγμα πολιτικής ανάπτυξης και συνεχούς ωριμότητας προς την ιδέα του κοινοβουλευτισμού και της δημοκρατίας (ωστόσο το στέμμα ποτέ δεν έχασε την ισχύ του).

Εντύπωση μου είναι ότι διαφάνηκε η προοδευτικότητα του ελληνικού πνεύματος, θεωρητικά. Πρακτικά όμως δεν μπόρεσε να ανθίσει λόγω της επέμβασης των Μεγάλων Δυνάμεων και των ατόμων που αντιπροσώπευαν τα συμφέροντα τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλιβιζάτος Ν. Εισαγωγή στην Ελληνική Συνταγματική Θεωρία, τευχ.Α', 1981
Βεργόπουλος Κ. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.ΙΔ, 1980
Δαφνής Γ. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.ΙΓ, 1980

Δημητρακόπουλος Οδ. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους , τ.ΙΓ, 1980
Δημητρόπουλος Αν. Γενική Συνταγματική Θεωρία- Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου
τ.Α, 2004
Διαμαντούρος Ν. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.ΙΓ, 1980
Καρανικόλας Γ. Νόθες εκλογές στην Ελλάδα 1844-1961, 1973
Κυριαζής – Γουβέλης Δ. Τα Ελληνικά Συντάγματα: Επιδάουρου, Άστρους, Τροιζήνας,
1844,1864,1911,1927,1952,1975, τ.Α, 1977
Πικρός Ιωαν. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.ΙΔ, 1980
Σκουλάτου Β./Δημακοπούλου Ν./Κόνδη Σ. Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη
(1789-1900)
Σφυρόερας Β. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.ΙΓ, 1980
Σωτηρέλης Γ. Σύνταγμα και Εκλογές στην Ελλάδα 1864-1909: Ιδεολογία και πράξη
της καθολικής ψηφοφορίας, 1991
Τομή 2000 (ηλεκτρονική εγκυκλοπαίδεια)
Τσουκαλάς Κ. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.ΙΔ, 1980
Χουρμούζη Ελ. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.ΙΔ, 1980